

TREBALL DE FI DE GRAU

La vaga de lloguers, Barcelona 1931.

Memòria d'una responsabilitat veïnal vers l'habitatge.

2019/2020

09/11/20

Alfred Salmerón Pérez

Tutoria a càrrec de la Dra. Montserrat Duch Plana

ÍNDEX

<i>ESTAT DE LA QÜESTIÓ</i>	5
<i>OBJECTIUS I METODOLOGIA</i>	6
<i>CONTEXTUALITZACIÓ</i>	6
El model urbanístic de Barcelona la Restauració i la burgesia catalana; l'Exposició Universal de 1888.....	9
<i>L'IMPULS ECONÒMIC DURANT EL PERÍODE D'ENTREGUERRES.</i>	11
El dibuix industrial i la força de treball a la Barcelona de principis del segle XX 1900-1930.	12
El gran projecte urbanístic; l'exposició Internacional de 1929.	17
<i>LES FORMES DE VIDA I LA GRAN CIUTAT.</i>	18
Les condicions de l'habitatge.....	24
<i>Barraquisme</i>	26
<i>Els passadissos</i>	27
El consum es complica	28
Els sense treball.....	30
La Barcelona de la II República.....	35
<i>LA LLUITA EXTRA SINDICAL DE L'ESTIU DEL 31.</i>	38
La ciutat anarquista.....	41
La rèmora de la dictadura.....	44
<i>Bibliografia</i>	53
<i>Prensa</i>	54
<i>Altres fons</i>	58
<i>Annex</i>	59

“era un proyecto de práctica para las mujeres y niños que eran quienes realmente llevaban todo el peso de la “huelga de alquileres”, para que las mujeres, tuvieran esa práctica insurreccional, necesaria para cuando llegara el momento revolucionario.”

Santiago Bilbao, (Pàmpols, 2019, p. 118)

Resum

La vaga de lloguers de 1931 és el resultat d'un context de canvi de règim, aquest per la comunitat obrera va suposar un període de forta persecució. La recentment arribada República democràtica despertava en el col·lectiu de treballadors un aire d'esperança, com a mínim s'obria la possibilitat que les seves reivindicacions en matèria de reformes socials relacionades amb l'encariment de la vida a la ciutat, poguessin ser escoltades. L'escenari real va ser completament diferent, i les lleis autoritàries de la monarquia i la dictadura es van mantenir vigents, i fins i tot, la nova República va ocupar-se de mantenir els nivells de repressió i opressió als sectors més humils de la ciutat, com els obrers i els proletaris que es trobaven en continu creixement, resultat de l'allau d'immigració. La conjuntura política s'entrellaça amb la situació d'estancament econòmic, la creixent immigració destinada al sector de la construcció passa a engreixar les files dels aturats, el progrés de l'infrahabitatge i l'encariment del preu de la vida, inclús el de la precarietat acaben per despertar la indignació d'algunes comunitats de veïns i en altres casos es canalitza la protesta a través de la coordinació anarcosindicalista, la pressió aconseguida acaba perjudicant els sectors no productius de la ciutat i provocant la seva resposta.

Paraules clau: *Canvi de regim, encariment del preu de la vida, repressió i opressió, immigració, infrahabitatge, anarcosindicalisme.*

Abstract

The rent strike of 1931 is the result of a context of regime change, this one by the working community represented a period of heavy persecution. The recently arrived Democratic Republic aroused an air of hope in the collective of workers, at least opening up the possibility that their demands for social reforms related to the incarceration of life in the city could be heard. The real scenario was completely different, and the authoritarian laws of the monarchy and dictatorship remained in force, and even the new Republic took care to maintain the levels of repression and oppression in the most humble sectors of the city, such as the workers and the proletarians who were in continuous growth, the result of the avalanche of immigration. The political situation is intertwined with the situation of economic stagnation, the increasing immigration destined for the construction sector becomes fattening the ranks of the unemployed, the progress of the underhousing and the incarceration of the price of living, even that of precariousness end up arousing the outrage of some communities of neighbors and in other cases the protest is channeled through the coordination, the pressure achieved ends up harming the non-productive sectors of the city and provoking its response.

Key words: *Change of rule, cost of living, repression and oppression, immigration, underhousing, anarchism.*

* *Agraïments*

Agrair en primer lloc l'oportunitat a la meva tutora per la seva guia i comprensió, semblaria que la conegué des de sempre. Un sentit agraïment per tot el professorat de la carrera, perquè tots i cada un de vosaltres sou culpables d'haver-me donat tantes oportunitats com professors he tingut, per gaudir amb la història, i en conseqüència una part de la meva felicitat és obra vostra. Un record singular per Coral Quadrada, Judit Vidal i Joan Ferran per la seva vocació i lluita directa –tot i les adversitats del sistema competencial– pel canvi metodològic a les aules, que ja fa vuitanta-un anys que necessitem.

Perquè sense ella no podria Dolors Pérez Garreta, sense ell tampoc Alfredo Salmerón Cenarro i naturalment sense ella res Tania Salmerón Pérez. Sempre amb nosaltres Òscar Pérez Garreta i Tantrum.

ESTAT DE LA QÜESTIÓ

En l'actualitat, trobem força contingut sobre els esdeveniments que van sorgir a Barcelona, sota les mobilitzacions per l'habitatge durant el primer any del règim republicà. La premsa de l'època molt implicada políticament, ofereix grans immersions per als entre sisos d'una mobilització molt influïda per diferents problemàtiques, amb la que encara és possible, ara com ara confeccionar interpretacions pròpies, realitzar aproximacions més acurades i així descobrir certeses sovint menystingudes per les vicissituds que estigui passant el món acadèmic.

En qualsevol cas, posseïm certes interpretacions i estudis que tracten aquest episodi històric i que són d'obligada consulta. Nick Rider, llicenciat en Història, associat a la Universitat de Lancaster en proporciona un article a tall de resum dels més complets que podem trobar sobre el tema, la seva conclusió que estima el conflicte social com el punt nuclear i que no és considerat altra cosa per les autoritats del moment com un problema de delinqüència, marca les interpretacions posteriors del conflicte. A més a més, l'ordre amb què tracta els apartats del seu article, formen part necessària de la senzillesa amb què podem gaudir de les complexitats que aborda. Chris Ealham com a prolífic investigador en l'àmbit de les protestes social, també vinculat a la Universitat de Lancaster, ens ofereix una disseminació del substrat social, de la protesta i del seu escenari amb la que l'enfrontament entre classes queda escrupolosament analitzat, la incidència sindical i l'acció directa anarquista ens referma la conclusió entorn de les exigències de rebaixa dels lloguers formen part d'una voluntat política de reforma i, que és el context d'esperança política del moment i la completa ignorància del conflicte per part del nou règim són factors que radicalitzen els esdeveniments en poc temps.

En el terreny de les dades, una referència com José Luis Oyón ens aporta un monogràfic sobre els orígens de la ciutat obrera, un ball de dades dels més complets que ens pot ajudar a dimensionar amb gran exactitud els esdeveniments. Manel Aisa

Pàmpols amb l'estudi més actual, un fons fotogràfic valuósíssim, un extens recull dels articles de premsa i les fons del moment, ens aporta una interpretació necessària sobre l'organització obrera (CDE) i el paper de lideratge com a front polític de les demandes de rebaixa dels lloguers.

OBJECTIUS I METODOLOGIA

- * A través de la premsa de la ciutat resseguir les publicacions dels esdeveniments relacionats amb la vaga de lloguers.
- * Identificar als actors principals que van estar implicats en els esdeveniments durant l'estiu del 31 a Barcelona.
- * Conèixer la realitat històrica de l'habitatge a Barcelona per poder posar en valor la problemàtica actual que hi dona.

CONTEXTUALITZACIÓ

Al segle XIX van ser realitzades nombroses divisions de Barcelona en districtes, com que aquests marcaven també les circumscripcions electorals la major part de divisions efectuades van ser-ho amb intencions polítiques. Les més destacades van ser les de 1837, la ciutat va quedar dividida en quatre districtes (Llotja, Sant Pere, Universitat i Sant Pau); la de 1878, després de l'enderrocament de les muralles, es van establir 10 districtes: I-Barceloneta, II-Parc de la Ciutadella, III-Llotja, IV-Drassanes, V-Hospital, VI-Audiència, VII-Institut, VIII-Universitat, IX-Hostafrancs i X-Concepció.

A finals del segle XIX i principis del segle XX van agregar-se a la Ciutat Comtal diversos municipis limítrofs (Sants, les Corts, Sant Gervasi de Cassoles, Gràcia, Sant Andreu de Palomar, Sant Martí de Provençals, Sant Joan d'Horta, Sarrià); va realitzar-se llavors una nova reordenació administrativa, novament amb 10 districtes: I-Barceloneta i Poblenou, II-Sant Pere, III-Llotja i Audiència, IV-Concepció, V-Drassanes i Hospital, VI-Universitat, VII-Sants, les Corts i Hostafrancs, VIII-Gràcia i Sant Gervasi, IX-Horta i Sant Andreu del Palomar, X-Sant Martí de Provençals. Al segle XIX la ciutat estava continguda per les seves muralles medievals, per la consideració de plaça militar, la qual cosa provocava un creixement limitat. La situació dona un tomb amb l'enderrocament de les muralles i la donació de la

fortalesa de la Ciutadella, que va propiciar l'expansió de la ciutat pel pla adjacent, fet que es va plasmar en el projecte d'Eixample elaborat per Ildefons Cerdà, el qual suposarà l'ampliació territorial més gran de Barcelona. L'altre augment significatiu de la superfície de la capital catalana va ser l'annexió de diversos municipis adjacents amb Barcelona, entre finals del segle XIX i començaments del segle XX, la qual cosa va motivar un Pla d'Enllaços elaborat el 1903.

La dècada del 1870 es va produir un progrés notable, ja que els inversors hi van veure una gran oportunitat de negoci. El retorn dels indians amb el final de les colònies aportava capitals importants que s'havien d'invertir i van trobar a l'eixample el seu millor destí. Però el gran interès va acabar sent perjudicial per al pla inicial, i la febre constructora va contribuir a la progressiva reducció dels espais verds i dels equipaments.

L'Exposició Universal de l'any 1888 va significar un nou impuls que va permetre la renovació d'algunes zones i la creació de serveis públics. Però seria el gran desenvolupament de finals del segle XIX amb el Modernisme i el suport de la burgesia, que invertia en edificis per dedicar-los a lloguer, el que faria créixer l'Eixample de tal manera que l'any 1897 Barcelona va integrar els municipis de Sants, les Corts, Sant Gervasi de Cassoles, Gràcia, Sant Andreu de Palomar i Sant Martí de Provençals.

L'urbanisme de la ciutat evoluciona, i en simbiosis, el territori urbanitzat l'any 1870 serà un impàs per al projecte de militarització espacial de Barcelona (Ealham, 2005, p. 53 a 61), es podria resumir en l'augment d'inversió i confiança en les forces armades –policials i militars– inspirat per les autoritats centrals amb la intenció de controlar en el possible el conjunt de l'esfera pública, l'establiment d'un preeminent ordre públic i la garantia d'un cert grau d'estabilitat, a saber una metodologia que beneficiaria el dinamisme comercial veient-se reflectit en la definició urbanística de Barcelona. La nova aliança entre l'empresa catalana i la restauració es vesteix amb les millors eines per establir tota una arquitectura militaritzada –en forma de guarnicions, comissaries i reformatoris– per tot l'ample de la ciutat. Des de 1880 el creixement urbà de les ciutats europees dibuixa nous barris obrers diferents dels barris populars del segle XIX, aquesta nova realitat de barri es distingeix per posseir una intensa vida comunitària originada en la superposició de les òrbites del treball,

el consum, l'oci, i l'acció veïnal. Donant vida, a una biocenosi del barri molt més robusta i on apareixen dinàmiques altruistes profundament normalitzades – amistat, parentesc, treball i oci– (Oyón, 2008, p. 12). El context d'escassa ingerència del govern central en matèria de benestar social, farà de la desitjada garantia d'estabilitat –ordre públic– un maldecap recurrent pels dirigents dels cossos repressors, la perjudicada imatge dels governadors portarà a qüestionar la seva solvència i en conseqüència l'estabilitat i l'ordre públic es veuran seriosament debilitats. El governador civil agafa especial significat com a figura -institució-repressiva a la ciutat, encarregat de la seguretat ciutadana i de dirigir interessadament l'esfera pública barcelonesa. Realitat, que ens dibuixa un escenari barceloní on s'intueixen dues comunitats ciutadanes amb idiosincràsies divergents, el que també suposa, entre d'altres dues metodologies oposades en referència a l'establiment d'un projecte urbanístic idoni per la Barcelona del segle XX, el que Chris Ealham anomena “*la creación de la Ciudad dividida*” (Ealham, 2005, pp. 31-61). La disciplina urbana i la reducció dels conflictes als barris resulta cada cop més complicada, situació que evidencia la inutilitat de les institucions governamentals a l'hora de mantenir el control urbà d'una manera eficient. La realitat fiscal del país travessa un mal moment, impeding la consecució d'un cos de policia civil solvent a la ciutat de Barcelona, un fet que s'uneix a l'increment de la població i dibuixa un escenari desigual pel que fa a la capacitat material de controlar la realitat urbana. No es tractaria exclusivament de la limitada quantitat d'efectius que és evident, aporten a les forces policials més poder de control del barri sobre el terreny, sinó en la suma d'aquesta falta d'efectius a l'amortització de l'exercici prolongat en el temps d'agents poc tecnificats, la qual cosa ens planteja un escenari de males praxis, ús recurrent de la violència, abusos i corrupteles entre d'altres. Entre els anys 1896 i 1905 trobem que el nombre d'habitants augmenta un 25 per cent a la ciutat, mentre que el nombre de policies es redueix de 193 a 170. La proporció de policies per nombre d'habitants seria d'un agent per cada 3.200 hab. (Ealham, 2005, p. 53).

*El model urbanístic de Barcelona la Restauració i la burgesia catalana;
l'Exposició Universal de 1888.*

A finals de segle es va celebrar un esdeveniment que va suposar un gran impacte tant econòmic i social com urbanístic, artístic, tecnològic i cultural per a la ciutat, l'Exposició Universal de 1888. Va tenir lloc entre el 8 d'abril i el 9 de desembre, i es va dur a terme al parc de la Ciutadella, un terreny anteriorment pertanyent a l'exèrcit i guanyat per a la ciutat el 1868. L'incentiu dels actes firals va comportar la millora de les infraestructures de tota la ciutat, que va fer un enorme salt cap a la modernització i el desenvolupament, trampolí ideal per a la seva projecció internacional a la recerca de capitals interessats en el prometedor creixement de la rendibilitat de la inversió industrial a la ciutat.

El projecte de remodelació del parc de la Ciutadella va ser encarregar a Josep Fontserè el 1872, qui va dissenyar uns amplis jardins i juntament amb la zona verda va projectar una plaça central i un passeig de circumval·lació, una font monumental i diversos elements ornamentals, dos llacs i una zona de bosc, diversos edificis auxiliars, el mercat del Born, un dipòsit d'aigua —actual Biblioteca de la UPF—, un escorxador, un pont de ferro sobre les línies de ferrocarril i diverses casetes de serveis. També i encara que finalment solament es va realitzar en part, va dissenyar la urbanització del nou sector del Born, compost per un centenar de solars, que presentarien un segell estilístic comú.

A més de la Ciutadella, també va remodelar-se el Saló de Sant Joan –actual passeig de Lluís Companys– amb una llarga avinguda de 50 metres d'ample que servia d'entrada a l'Exposició. El seu inici va col·locar-se a l'Arc de Triomf, dissenyat per Josep Vilaseca. En aquest passeig destacaven les balustrades de ferro forjat, els mosaics del paviment i uns grans fanals, tot això dissenyat per Pere Falqués. La majoria dels edificis i pavellons construïts per a l'Exposició van desaparèixer després de la seva finalització, encara que van sobreviure el Castell dels Tres Dragons, el Museu de Geologia, l'Hivernacle i l'Umbracle, mentre que una part del recinte del parc va ser ocupada posteriorment pel Zoo de Barcelona. Nombroses obres i millores per tota la ciutat van realitzar-se per a l'esdeveniment, a més a més

d'enllestir la urbanització de tot el front marítim de la ciutat, entre el parc de la Ciutadella i les Rambles, a través de la remodelació del passeig de Colom i un nou moll, el de la Fusta; es va iniciar la urbanització de la plaça Catalunya, procés que culminaria el 1929 gràcies a una altra Exposició, la Internacional d'Indústries Elèctriques. Va cobrir-se la Riera d'en Malla, donant lloc a la rambla de Catalunya; va començar a aixecar-se l'avinguda del Paral·lel, es va perllongar el passeig de Sant Joan cap a Gràcia i la Gran Via de les Corts Catalanes cap a ponent. També van instal·lar-se "*Las Golondrinas*", unes embarcacions d'esbarjo que sortien enfront del monument a Colom oferint un passeig marítim als visitants. L'any 1891 s'inicià el projecte de sanejament del subsòl de Barcelona —clavegueram, drenatge, residus urbans— el de Pere Garcia Fària era un projecte que posava una especial èmfasi en l'higienisme, amb criteris innovadors. Va establir una xarxa de clavegueram visitable —de 80 cm d'ample per 170 cm d'altura— mantinguda per una brigada municipal encara ara com ara. És un sistema unitari d'aigües pluvials i residuals, que funciona principalment per gravetat —excepte algunes petites estacions de bombat—, això fa imprescindible la presència de grans col·lectors en la part baixa de la ciutat. Gràcies al projecte, la xarxa de clavegueram es va ampliar en pocs anys de 31,2 km a 212 km. Per aquestes dates es van començar també a urbanitzar carrers amb voreres de panots i calçada de llambordes, substituïda en els anys 1960 per asfalt. Cal assenyalar també que durant el segle XIX l'augment de la població i les noves necessitats industrials van comportar un augment del consum d'aigua, la qual cosa va requerir una major xarxa de captació i distribució d'aigües. Així, a finals de segle es va construir una nova canalització des de Dosrius (Maresme), amb una galeria de 17 km i un aqüeducte de 37 km que portava l'aigua a la ciutat. Van aparèixer llavors les primeres empreses comercialitzadores, la principal de les quals va ser la Societat General d'Aigües de Barcelona (AGBAR), creada el 1882.

D'altra banda, l'augment de la població va comportar entre els segles XIX i XX la creació de nous hospitals per atendre a la població dels nous districtes en expansió. Van sorgir així l'Hospital Clínic i Provincial (1895-1906), l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau (1902-1930), un monumental conjunt d'estil modernista dissenyat per Lluís Domènech i Montaner. Més endavant es van crear els hospitals de l'Esperança (1924), de la Creu Vermella (1924), el Militar (1924) i del Mar (1931).

Durant aquests anys, progressivament l'Eixample va anar urbanitzant-se, primer gràcies a la iniciativa privada i les anomenades Societats de Foment, i des del 1892 amb l'aparició de les Comissions Especials d'Eixample sorgides de la nova Llei d'Eixample de 1892. Aquesta llei es va recolzar en la Llei d'Expropiació Forçosa de 1879, i va desenvolupar un sistema de gestió amb participació pública i privada. El procés d'urbanització solia tenir diverses fases: terraplenat de la zona, parcel·lació del terreny, instal·lació de serveis com clavegueram, aigua corrent i il·luminació, i construcció d'edificis. La majoria de cases acostumaven a ser de renda, ja que; el propietari es reservava la primera planta –planta noble– i llogava la resta.

L'IMPULS ECONÒMIC DURANT EL PERÍODE D'ENTREGUERRES.

Barcelona evoluciona gràcies a la projecció de la seva imatge moderna i industrial –1888–. L'herència del creixement econòmic fruit de la I Revolució Industrial deixa a la ciutat un sector preponderant com és el del tèxtil. La seva progressiva mecanització gràcies a les millores tecnològiques i les constants dificultats per la pèrdua de les colònies o el sabotatge de carregaments de cotó provinents d'Egipte, deixen al sector força estancat, mostrant les debilitats de la seva producció als grans inversors capitalistes internacionals. La diversificació fruit dels nous temps immediats a la fi de la gran guerra diversifiquen el sector industrial al qual beneficia exponencialment la constant arribada d'immigració –força de treball manual– provinent de la resta del territori peninsular. El creixement no va ser homogeni en les diferents àrees urbanes. L'impuls del primer cicle curt –el dels anys vint– s'orienta bàsicament a la realitat perifèrica. Una realitat definida per l'aparició d'edificacions al voltant dels antics pobles de la planura i a les perifèries sorgides a finals de la gran guerra europea. L'expansió dels carrerons i la sobre població de les cases existents, provoca la formació de noves barriades i d'un augment considerable dels suburbis a la planura.

*El dibuix industrial i la força de treball a la Barcelona de principis del
segle XX 1900-1930.*

Ara la ciutat afronta una ingent quantitat d'immigració, mà d'obra per als sectors fabrils i de la construcció en auge exponencial, a la qual també haurà d'abastir en tots els sentits. Aquesta roda és la que explica l'augment demogràfic de la ciutat, molt determinat per la immigració massiva que alhora resulta l'actor necessari de la ineludible redefinició de l'espai urbà barceloní, i de les quotidianitats singulars que en sorgiran. Una dinàmica estretament relacionada amb el període d'entreguerres, el qual suposa un tenaç augment econòmic per la ciutat, singularment des de l'inici del conflicte fins a la minsa crisi del 1920 a la que seguiria, un període de bonança econòmica –els feliços anys vint– fins als anys 1931/32 on s'experimenta una contracció de l'economia. Sens dubte el període d'entreguerres és per l'economia catalana l'inici de la seva modernització (Oyón, 2008, p. 22), on Barcelona per la seva circumscripció geogràfica i la forta influència cultural que posseeix damunt del conjunt del país, es rebel·la com a punt nuclear del territori, amb les condicions idònies per al sorgiment de la gran ciutat, una superestructura estàndard del procés capitalista o fabril i la més comuna de la Segona Revolució Industrial. Aquesta, concretament a Barcelona és resultat d'una notable expansió industrial potser no tan important, quantitativament com la de mitjans de segle XIX, però si significativa com la de l'última època de la Restauració. Un creixement amb les seves particularitats, que conseqüentment modularà l'artefacte urbà del qual neix, per a esdevenir-ne un de nou, en termes generals, el producte de la indústria catalana és cada vegada més determinant per l'economia, aquest creixerà un 65 % entre 1913 i 1935. Però això és una lectura molt general; si ens aturem a reflexionar sobre quines són aquestes particularitats que acabaran per influir en l'artefacte urbà de la gran ciutat, podem reconèixer durant les acaballes de la gran guerra; als capitalistes de la zona llençant-se amb coneixement de causa a la formació de capital, mitjançant la constitució de societats mercantils a la ciutat, l'emissió de valors del deute estatal i la inversió en valors immobiliaris que formen part de la personalitat del creixement industrial del període d'entreguerres barceloní. El moment també vindrà acompanyat d'innovacions tècniques que actuaran com a

elements multiplicadors del creixement econòmic; l'electricitat i el motor d'explosió –innovacions també característiques de la Segona Revolució Industrial– però, el que realment resulta singular a banda del procés de creixement econòmic de la Barcelona d'entreguerres, serà la diversificació de la seva producció, en especial la que té a veure amb la indústria. La producció d'electricitat i ciment, la metal·lúrgia i els productes químics donen bona nota del grau de diversificació industrial que pateix Barcelona, si a més tenim en compte que la influència del sector tèxtil anirà perdent pes com evidencia la decaiguda de la quantitat de producció en sectors claus de la indústria tèxtil i de la producció catalana com el cotoner, que anteriorment a l'esclat de la gran guerra suposa el 71% del producte industrial de la ciutat mentre que a mitjans de la dècada dels felços anys vint, representa el 51%, podem entreveure una nova realitat, com és la dels sectors no tèxtils que ara suposen prop del 30% de la indústria catalana, durant la primera dècada del segle XX suposaven del 7% al 12% com a màxim (Oyón, 2008, p. 22).

En aquest fenomen de creixement i diversificació industrial és important tenir en compte el paper d'estímul que ocupa el mateix desenvolupament urbà de Barcelona per clarificar aquest procés i la conversió del model econòmic a un de més modern i diversificat, dues idees que com ja esmenta José Luis Oyón, formen part necessària de l'auge industrial a la capital catalana. La importància del mercat català mostra com resulta de nuclear la demanda interior catalana per entendre l'impuls econòmic de la seva economia durant el període d'entreguerres. El paper de la demanda generada per la mateixa ciutat de Barcelona és fonamental en el context d'entreguerres per explicar el seu creixement exponencial, en definitiva es tracta d'un augment de consumidors. La Barcelona que durant aquests anys va consolidar-se com una nova unitat funcional en incloure els municipis de Badalona, Hospitalet, Santa Coloma, Sant Adrià, Sant Just i Esplugues tot dibuixant la corona de població amb influència immediata sobre la ciutat, és en la que veiem com es passa de representar el 30% de la població catalana l'any 1910 amb poc més de 600.000 hab., a ser del 40% l'any 1936 suposant ara més d'un milió d'habitants i una aglomeració notable que augmenta fins al 90%. Al mig d'aquesta cronologia de l'augment poblacional –1910 fins a 1936– trobem la dècada dels anys vint, una dècada que per al municipi central suposa un creixement anual sense precedents des de l'explosió urbana del segle XIX. Per als municipis dels voltants aquest creixement encara serà

determinant. L'allau d'immigració dels anys 10 i 20 van ser sens dubte el caudal de població principal que explica l'ascens demogràfic de la ciutat. En especial la dels anys vint que es diferencia de l'arribada durant els anys de la gran guerra per ser quantitativament molt més significativa. Segons Carles Sudrià (Oyón, 2008, p. 22), tot aquest procés immigratori convergeix a la Barcelona dels anys vint i dibuixa les necessitats d'habitançes i de serveis d'una nova realitat demogràfica com la gran ciutat, ara la demanda d'habitatge i serveis barcelonesa s'erigeixen sobre la marxa en el factor nuclear del creixement econòmic català. Un sector com el de l'habitatge i els serveis amb una gran importància humana al capdavant de l'engranatge financer de la ciutat, molt sovint resultant poc analitzades les conseqüències d'imbricar el mercadeig i l'urbanisme. El nou gruix de població de la ciutat de Barcelona també requereix una nova quantitat d'oferta en serveis i producte per habitant, essent el seu patró de consum molt més elevat que el de la població rural o la de petites illes poblacionals. A més a més la població més nombrosa, l'obra, ara disposava d'una capacitat de compra més important a conseqüència de l'augment dels salaris reals en un 40%, l'efecte multiplicador de la riquesa que comporta l'augment de població a la ciutat es feia evident. Conjunturalment a la ciutat existia una important inflació del preu de l'habitança, la seva demanda augmenta de manera exponencial en poc temps i sectors com el de la construcció urbana suposen un gran estímul per a la producció, la demanda total de la ciutat ràpidament es veu acaparada per subsectors lligats al de la construcció com és el cas de sectors com el ciment i el metall, caracteritzats per la seva excepcional activitat que exigia una força intensiva, resulten ara, el fenomen principal per entendre la diferencia en l'augment d'edificacions de cases a Barcelona durant el període compres entre 1897-1919 i 1920-1935, on el segon quadruplicà quantitativament al primer¹.

¹ És a dir, el precipitant de l'escenari que provoca l'augment demogràfic més transcendental de la gran ciutat de Barcelona el trobem en l'oferta de treball en el sector de la construcció. Aquest és potenciat durant l'Exposició Internacional de 1929, seguidament aquesta serveix per activar molts sectors de la producció fabril relacionats amb la construcció com el ciment i el metall, que troben sortida posteriorment a les obres de cara a l'exposició internacional, en la urbanització necessària per a proporcionar habitatge a la nova realitat demogràfica de la ciutat. L'arribada d'immigració es transforma doncs en un projecte necessari; tant com per als qui instal·laran grans capitals en forma de fàbriques –i conseqüentment voldran perllongar els seus beneficis en el temps– i també per qui busca un lloc de treball moltes vegades desesperadament. El projecte de la Barcelona que avui

Durant el període d'entreguerres la ciutat absorbeix una idiosincràsia verdaderament industrial, descaradament encarada cap a la màxima diversificació productiva possible. La indústria dedicada als béns de consum veu com la seva importància de principis de segle arriba força minvada als anys trenta, on la fabricació de productes per a la producció i els intermediaris generen una realitat industrial en discòrdia per definir el sector amb més pes industrial de la nova gran ciutat mediterrània. Des d'inicis de segle, el sector tèxtil conforma l'element bàsic de l'estructura productiva de la ciutat, aglutinant al seu entorn la major part dels obrers censats amb ocupació. Si aquest se suma al pes del sector de l'alimentació, el de les arts gràfiques, el cuir i les pells suposaven quatre vegades més volum productiu que el del sector de la química, la siderometal·lúrgica, la construcció i la fusta, una preponderància que als anys trenta resta completament equilibrada.

Si prenem les indicacions de Nadal i Tafunell (Oyón, 2008, p. 24) que ignoren la comptabilitat de les societats per accions amb més recursos, ja que es basen en l'estudi de la Matricula industrial, i per tant no tenen en compte els resultats dels sectors industrials més dinàmics i amb una inferència més important en l'arribada de diners de la ciutat. Tot i això constaten una tendència força reveladora, la disminució del sector del tèxtil que l'any 1904 suposava el 32,3% de la renda industrial que passa a ser d'un 23,5% l'any 1933. Anàlogament s'entreveuen diverses crescudes en altres sectors com en el de la indústria metall-mecànica del 13,5% al 19,5% o la del sector de la química del 7,7% al 13,5%, també experimenten una creixuda sectors industrials com el del paper que passa del 5,6% al 13,7% i el de les arts gràfiques que creix un 1% la seva aportació a la renda industrial de la ciutat. Aquest procés també s'obra pas en zones com Sant Martí, on el tèxtil suposava a principis de segle més de la meitat del total de la renda industrial. L'arribada a la dècada dels trenta significa pel municipi martinenc la diversificació d'aquesta preponderància del tèxtil sobre la renda industrial del municipi a causa del procés

coneixem, té els seus inicis en l'acord entre les masses de nouvinguts i el patriciat barceloní en què la condició dels primers formaria part fonamental –per les seves noves necessitats i tot el que aquestes comportaran inevitablement– del creixement natural de la ciutat. L'exposició resulta una projecció propagandística molt efectiva (La Veu de Catalunya, 1-1-1930, p. 3 *Aigua i llum*) destinada a l'arribada de capital en forma de grans empreses i de mà d'obra intensiva que a Catalunya amb una cultura artesanal era el que faltava, mà d'obra no qualificada per aixecar grans que alhora serien els paraigües dels grans capitals.

d'aparició d'una disparitat sectorial en consonància amb els patrons referits anteriorment, com evidencia l'homogeneïtat de l'aportació a la renda industrial que ara –1933– liderava el sector de la metal·lúrgia amb un 32,6%. La disparitat d'activitat productiva i el sorgiment d'empreses de tota mena, denota un augment de la projecció financera de Barcelona, en la que apareixeran multitud d'empreses amb seu a la ciutat. Si fem servir l'Estadística de Salaris com farà Carme Massana (Oyón, 2008, p. 25), podem veure amb més claredat la importància del procés de diversificació de Barcelona, una unitat espacial que incloïa Sant Adrià, Badalona i Santa Coloma. L'any 1925 era la indústria del llibre, la química, la del paper, la confecció de vestits, el metall i els serveis de l'administració d'aquestes barriades els sectors que suposaven una base econòmica destacable. Per la disparitat de la seva activitat econòmica representaven una important força exportadora que contribueix a dibuixar l'aglomeració urbana juntament amb el nucli antic de Barcelona, el sorgiment d'un artefacte urbà característic troba la seva consolidació en aquest moment, el període d'entreguerres. La Barcelona industrial vindrà acompanyada d'un canvi estructural, que al mateix temps comporta un canvi en composició de la força de treball, l'essència d'aquest procés, el carburant. Per això, aquestes dues realitats –artefacte urbà industrial barceloní i una nova força de treball– formen part necessària per comprendre el boom tant demogràfic com d'edificacions, essent dues realitats que és retro alimenten i alhora es fan possibles a diferents nivells. (*Nou artefacte urbà industrial <-> nova força de treball <-> augment demogràfic <-> boom del urbanisme <-> nou artefacte urbà industrial<-> nova força de treball <-> augment demogràfic <-> boom del urbanisme...*)

D'aquesta nova realitat en donen també bon testimoni les xifres censals del moment. Encarregat per l'Ajuntament l'any 1905 el cens d'obrers és de 146.000 obrers manuals, l'any 1930 aquesta xifra serà de 233.000. El gruix de població obrera creix de manera considerable fins i tot per damunt d'aquestes xifres, ja que es té constància que les dades de 1930 no compten amb el recompte d'infants que l'any 1905 era de 22.000 concentrats en bona part a la indústria tèxtil de la ciutat. De ben segur la població obrera es va multiplicar per dos en aquest període de vint-i-cinc anys. A banda dels anys d'expansió provocats per l'inici de la gran guerra europea, del 1923 al 1929 els censos de població obrera mostren un increment del 44% de la massa obrera de la ciutat, a més a més i; en conseqüència amb el procés de

diversificació industrial, la població obrera pateix un procés de diversificació destacable. Sense tenir en compte la població infantil, treballadors i treballadores del metall passen a representar el 16,3% quan vint-i-cinc anys abans –1905 a 1930– suposaven el 6,2%, va esdevenir el sector industrial amb un creixement més important. En la mateixa direcció sectors com el de la construcció passen a representar el 10,4% de la població obrera a ser el 16%. El tèxtil amb un 24,5% de la població que si dedicava l'any 1905 a un 22,9% l'any 1930 i la confecció del 12% al 7% pateixen un estancament i el sector químic un creixement lleuger. Tot plegat suposa una divisió equilibrada de la tipologia de la força de treball de la ciutat on ara el pes dels treballadors de la metal·lúrgia i la construcció representaven el 32,2%, i els del tèxtil un 30% (Oyón, 2008, p. 25). S'origina un entramat de tres grans ecosistemes que etiquetem com a *escenaris obrers*, característics del període d'entreguerres: el barri del centre històric densificat, els suburbis populars típics del segle anterior i les segones perifèries (Oyón, 2008, p. 13).

El gran projecte urbanístic; l'exposició Internacional de 1929.

L'Exposició Internacional del 1929 suposà un gran desenvolupament urbanístic per a Barcelona, així com un banc de proves per als nous estils arquitectònics gestats a començaments del segle XX. Es tracta d'un esdeveniment pensat per donar a conèixer els nous avenços tecnològics i projectar una imatge de la indústria catalana que l'homologui als estàndards europeus. Una vegada més, l'exposició originà la remodelació d'una part de la ciutat, en aquest cas la muntanya de Montjuïc, i de zones del voltant, especialment la plaça d'Espanya.

L'exposició tingué un èxit relatiu, ja que durant la seva celebració es produí el cèlebre crac de la borsa de Nova York, el 29 d'octubre de 1929, fet que va reduir el nombre de participants del certamen. El saldo final fou d'un dèficit d'uns 180 milions de pessetes de l'època –uns 300 milions d'euros actuals– (Solidaridad Obrera, 1931)². En un principi l'Exposició Internacional es va projectar per a l'any 1917,

² Solidaritat Obrera 18-09-1931 pp. 4, *EL SEÑOR AGUADE-HACE DECLARACIONES SOBRE SU VIAJE A MADRID, DEL PARO FORZOSO Y DE IMPORTANTES MEJORAS URBANAS QUE SE REALIZARÁN EN BARCELONA.*

però l'inici de la gran guerra europea obliga a posposar-lo, més tard, el 1923 la dictadura militar torna a posposar el projecte. Finalment, el 1929 la Dictadura amb l'objectiu de redimir-se de la imatge totalitària amb què es percebia el règim militar de Miguel Primo de Rivera a l'esfera europea, s'engegà el projecte, però, amb particularitats, s'esborren els símbols del catalanisme per erigir-ne d'espanyolistes i s'estableix un teixit clientelar entre l'esfera publico-privada força obscur. Després de la persecució i la repressió brutal dirigida en contra de l'organització obrera, el règim no pot blanquejar la seva imatge, la unió de socialistes i republicans acaba per fer dimitir al dictador. Certa influència de la feblesa econòmica internacional que després es reflectirà al crac del 29 Octubre. Va suposar un salt urbanístic cosmopolita i de modernitat, però no tan important com el que va tenir l'Exposició Universal del 1888 (Vanguardia, 1929)³.

L'any 1930 ineludiblement es comença a patir ja les conseqüències d'un projecte que marca i defineix el paradigma urbanístic de la futura Barcelona. Si parem atenció al primer exemplar del diari La Veu de Catalunya dels anys 1929, 1930, 1931 podem constatar com l'any 1930 es comença a preocupar la solvència del projecte, transcendental per al dibuix urbanístic de la ciutat, l'exposició de 1929 comença a generar notícies molt relacionades amb el funcionament de l'economia de la gran ciutat i, que ahora evidencien les imbricacions amb la classe política i la nul·la implicació de personalitats meritòries, la poca tecnificació o funcionalitat del projecte és notable (La Veu de Catalunya, 1930)⁴. A finals de l'estiu del 31 un altre diari exposara les xifres amb claredat (La Vanguardia, 1931)⁵

LES FORMES DE VIDA I LA GRAN CIUTAT.

Treballadors qualificats i artesans, treballadors no qualificats i dones obreres de Barcelona es trobaven l'any 1914 en la mateixa situació que a la resta de ciutats europees amb pitjors condicions d'allotjament. Segons els expedients de

³ La Vanguardia 12-05-1929 pp. 10 *El aniversario de la Exposición de 1888*.

⁴ La Veu de Catalunya 1-01-1930 pp. 3 *L'Exposició Internacional de Barcelona*. pp. 4. *El decrte en relació a l'Exposició Internacional de Barcelona*.

⁵ La Vanguardia 26-09-1931 pp. 6 *AYUNTAMIENTO DE BARCELONA SESIÓN CONSISTORIAL DE SEGUNDA CONVOCATORIA*.

desnonaments del moment, el preu del lloguer abans d'iniciar-se la primera gran guerra era d'unes 22,1 pessetes mensuals. La qual cosa volia dir, que els treballadors qualificats havien de reservar del 19 al 20% del seu salari (1/5) per pagar el lloguer. Els no qualificats per la seva banda destinaven del 27% al 31% dels seus salaris al pagament del lloguer. Les dones obreres es veien obligades a destinar més d'un terç del seu salari al pagament del lloguer, del 33% al 38%. El pagament del lloguer a la ciutat resultava pel conjunt obrer barceloní, una despesa important durant el període que precedeix a la primera guerra mundial.

L'arribada i l'allau migratòries

Els anys trenta es veuen molt marcats per les diferències en els ingressos i en les expectatives d'ascens social, que acabaran per augmentar les distàncies socioculturals entre treballadors qualificats, treballadors no qualificats autòctons i treballadors no qualificats nouvinguts. El creixement urbà dels anys vint i trenta arriba a uns nivells desconeguts fins aleshores, l'espectacular creixement de l'artefacte urbà després de la primera guerra mundial integra en una nova unitat funcional els municipis contigus de Barcelona. El creixement de la població i de la població obrera, se situa en unes xifres rècord, la guerra europea i l'inici de la seva nova perspectiva ultra fabril de l'economia urbana, origina un exponencial augment dels fluxos migratoris cap a la ciutat, en singular dels arribats de fora de Catalunya. Mai com llavors va tenir tanta transcendència i va resultar tan determinant l'arribada d'immigrants a la ciutat per incrementar el gruix de població obrera (Oyón, 2008, p. 13).

El boom econòmic després de la gran guerra suposa un primer auge migratori al llarg dels anys vint i es caracteritza per ser una immigració catalana. Tot i això, la major part d'immigrants catalans residents l'any 1930 a Barcelona, hi va arribar abans de l'any 1910. Un col·lectiu que constitueix el substrat tradicional de la tradició immigratòria a la ciutat i que sovint dibuixa la població imbricada en les classes més privilegiades. Molts d'ells procedents d'altres nuclis urbans, la seva idiosincràsia ciutadana formava part de la seva possibilitat d'ascens social o si més no d'una condició socioprofessional qualificada adquirida, un fet crucial per

entendre la població no obrera de Barcelona. Els immigrants que arriben des de la província de Barcelona u fan des de territoris contigus a la ciutat, Baix Llobregat, Maresme, Vallés, Bages, Alt Penedès i Garraf. La població provinent d'aquestes zones suposa durant els anys d'entreguerres 100.000 persones lligades a caps de llars, tot i això aquests arribats dels territoris contigus a la ciutat suposaven el 14,7% de la població no barcelonina on els tarragonins suposen el 25% i els lleidatans el 17,6%. Es constata una tendència en la procedència dels qui arriben tant del Baix Llobregat com del Maresme o Arenys, en contrast amb l'arribada des de l'Alt Penedès i Vilafranca, aquesta última categoria ho fa de sobte i a conseqüència de la crisi de producció causada per la fil·loxera durant la darrera dècada del segle XIX, els primers en canvi formarien el gruix de població que arriba a Barcelona de manera sostinguda en el temps. Com abans deia, l'emigració procedent de petites ciutats o d'entorns urbans va ser molt important durant aquest període. Aquesta població d'ascendència urbana i majoritàriament catalanista, formava un gruix molt important de la població que va començar a establir-se en la seva major part a l'eixample, on progressivament van deixar de formar part del món del treball manual. Ciutats com Igualada, Berga i Vic van quedar gairebé buides de població autòctona, ja que gran part dels nascuts durant el segle XIX en aquests pobles es trobava residint a l'eixample de Barcelona durant el 1930 (Oyón, 2008, p. 31). La realitat més orientada als oficis manuals pel seu marcat caràcter agrari, durant l'arribada d'immigració de manera sostinguda i preeminentment catalana a partir del 1890, va ser la dels tarragonins, que als voltants del 1930 suposaven més de 80.000 residents a la ciutat relacionats amb caps de família. La totalitat de les comarques tarragonines d'aleshores, molt dedicades a la vinya, van ser grans aportadores de força manual a Barcelona en forma d'immigració agrària tarragonina. Reus i Tarragona formarien part de la realitat de població d'ascendència urbana –provinent de l'àrea del tarragonès– amb un moviment migratori de vella tradició cap a la capital i amb el valor absolut més elevat de la província. L'Alt Camp i el Priorat serien un gran exemple de la crisi de l'economia comarcal durant la segona meitat del segle XIX, poblacions com Porrera, Cornudella, la Riba i Vilabella trobem censos de l'any 1930 que igualen a la població que viu a Barcelona i prové d'aquestes localitats.

Lleida és sense discussió el centre difusor més gran difusor d'emigració a Barcelona, es caracteritza per l'emigració tradicional de les poblacions d'alta muntanya cap a la capital. Aquestes localitzacions allunyades dels beneficis que proporcionava el canal d'Urgell i del que si podien gaudir-ne a la planura, manté una antiga relació d'immigració cap a Barcelona. La Cerdanya amb un 26% de població censada l'any 1930 residint a Barcelona, la seguiria Tremp, Sort i Bellver. També trobem algunes localitats a la zona de regadiu on aquesta immigració és considerable com a Mollerussa i Serós (Oyón, 2008, p. 32).

L'emigració gironina va ser la menys significativa quantitativament en comparació a les altres províncies catalanes. La sobre representació d'individus de classes no manuals és la seva característica principal. L'analfabetisme representa la meitat del gruix d'emigrants si la comparem amb les tasses dels residents a la capital o amb la dels arribats des de Lleida i Tarragona (Oyón, 2008, p. 33).

L'emigració d'origen valencià en un inici es tracta de la població costanera i més propera a la frontera amb el principat –**quadre 1.3**– (Oyón, 2008, p. 34). L'any 1905 ja es trobava a Barcelona el 36% de caps de família d'origen castellonenc censats el 1930, un 26% dels valencians i un 25% dels alacantins. L'emigració amb origen en zones portuàries va ser la primera a dirigir-se cap a Barcelona, principalment procedent de Benicarló i Vinaròs i de les zones properes, en aquesta dinàmica, però en una importància quantitativa més progressiva trobem l'àrea de València i les immediateses de les zones muntanyoses com Alcora. Posteriorment durant els anys de l'Exposició Universal van començar a subministrar contingents des de la comarca de l'Alt Millars.

Arribats a l'última dècada del segle XIX ambdues franges tant la costera com la resta aportaven un coeficient d'emigrants similar. L'allau migratòria cap a terres catalanes es consolidava amb l'entrada de segle, aquest contingent veurà com zones amb menys volum d'emigració –Alt Palància, el Sogorb, Morella i Borriana– se sumen durant la segona dècada del segle XX al corrent migratori cap a Barcelona (Oyón, 2008, p. 33).

Els aragonesos que vivien a la Barcelona dels anys trenta provenien en gran part de la franja en contacte amb Catalunya –**quadre 1.4**– (Oyón, 2008, p. 36). Era una immigració ben establerta des del segle XIX i sembla que durant la primera dècada

del segle XX afluïxa una mica la seva arribada. Tot i això, durant els anys vint l'emigració aragonesa augmenta considerablement, com dèiem, la zona geogràfica en contacte amb Catalunya és la principal abastadora d'aragonesos, en especial l'est de la província d'Oscà, comarques com La Litera, Barbastro-Monzó i el Baix Cinca reunien a la meitat d'emigrants oscans. L'emigració provinent d'aquesta zona, només experimenta un recés a principis de segle XX amb la construcció del Canal Aragó-Catalunya. Barbastro i Monzó eren petites ciutats que aportaven immigrants des de sempre, amb una representació del 30% de la seva població que suposava la quantitat d'emigrants que residien a la Barcelona de 1930 i procedien de les dites ciutats. Petits nuclis com Graus, Naval, El Grado i La Puebla enviaven contingents amb tant per cents superiors. Amb l'entrada dels anys vint l'emigració torna a créixer exponencialment. Nuclis mitjans com Tamarit de Llitera i alguns més petits, com San Esteban, Estadella, Peralta o Calassanç seran importants aportadors de població a la gran ciutat. Saragossa sense la importància en aportació quantitativa de persones emigrants a la Barcelona dels anys trenta, també es veu afectada per l'emigració en la seva àrea fronterera del Baix Aragó-Casp, que envia l'equivalent al 20% de la seva població. Mequinensa sobresortia d'entre tots els petits nuclis per la seva estreta relació emigratòria amb la capital catalana, només va ser interrompuda pel furor miner de la guerra europea, reactivant-se amb escreix durant els anys vint. El municipi de Saragossa manté una relació emigratòria amb Barcelona que en pes relatiu és modesta, però en termes absoluts és la més considerable de totes. Com València compleixen la funció d'estada temporal cap al destí final que era la gran ciutat de Barcelona. Com altres grups d'emigrats d'ascendència urbana la majoria dels Saragossans estava formada per obrers qualificats i artesans que buscaven millores salarials. L'arribada de murcians a Barcelona va començar amb força a partir de l'any 1905. Seguida amb força durant la dècada de la primera gran guerra i mantenint-se amb la mateixa intensitat al llarg del període d'entreguerres –**quadre 1.5**– (Oyón, 2008, p. 38). Ens trobem davant de l'estàndard del nouvingut i majoritàriament proletari. Un total del 60% de l'emigrant de la província va dirigir-se cap a Barcelona. Es tractava d'una emigració provinent d'àrees costaneres i especialment de zones mineres. La Unió i Mazarrón van ser els municipis amb més afluència de murcians. El primer va perdre més de la meitat de la població del 1910 al 1930, el segon gairebé la meitat. Segons el cens del 1930 vivien a Barcelona 8.000

persones associades a caps de família nascuts a Mazarrón i més de 8.500 caps de família, nascuts a La Unión, unes xifres que en aquest darrer cas suposaven tres quartes parts de la població del mateix municipi residint a la Barcelona de 1930 havent nascut a La Unión. El tercer dels grans municipis de l'àrea minera era Cartagena, patirà també l'èxode de població en direcció nord, 18.000 persones nascudes al municipi Murcià vivien a Barcelona l'any 1930. La zona costanera del Segura representaven 12.000 dels murcians del mateix any a la ciutat. Llorca i Águilas van ser la resta de municipis proveïdors d'emigrants, aquest a diferència de les àrees mineres que van contraure la seva arribada durant els anys vint, van anar incrementant el seu percentatge fins a suposar el 15% i 20% de la seva població respectivament com a contingents que vivien a la Barcelona del primer any de la tercera dècada del segle XX.

L'emigració andalusa va ser molt important, sobretot si parlem de la tercera dècada del segle. La zona més oriental i molts municipis costaners es rebel·len com zones d'important afluença. Almeria sobretot, seria l'aportadora de l'emigrant de composició social íntegrament jornalera, sense presència de classes no manuals i amb un elevat percentatge d'analfabetisme. La resta d'andalusos mostraven un procés migratori més gradual amb presència de tots els components de classes socials, treballadors manuals/no manuals i significativament era considerable el nombre de colls blancs o empleats entre aquest corren d'emigrants. Els dos municipis de la part baixa de la vall d'Almanzora van sofrir les conseqüències de la decadència minera, com Garrucha, dibuixaran la zona de ports juntament amb Águilas, on la sortida de contingents cap a Barcelona va ser importantíssima. L'última de les regions andaluses que presenta patrons d'emigració cap a Barcelona és l'àrea del Berja i Adra. És la part més occidental de la província, les xifres censals de 1930 mostra com el 15% de la població estava residint a Barcelona. En general la creació de la gran ciutat demanda una important mà d'obra i aquesta arriba a Barcelona en dos grans moments, el primer és el compres després de la gran guerra europea i el segon, per l'oferta laboral de l'Exposició Internacional de 1929 (Rider, 1986, p. 7).

Les condicions de l'habitatge

L'any 1922 s'obliga als propietaris de la ciutat a col·legiar-se, un acte que va acompanyat del boom d'edificacions que es produeix durant els anys vint (Rider, 1986, p. 7). El creixement de zones centrals de Barcelona no és en obra real, però, s'equipara a projectes de pisos durant el primer període d'entreguerres que si són en obra real, mostrant una expansió remarcable, el que això exemplifica és l'ampliació de l'alçada de molts edificis de l'eixample sobretot des de mitjans dels anys vint. L'augment de població va venir acompanyat de la densificació dels habitatges existents. Solament consultant els expedients de llicències d'obra corresponent a l'àmbit de l'interior dels habitatges, específicament de la zona del centre històric entre 1917 i 1936 trobem més de 900 permisos (Oyón, 2008, p. 43). El creixement de la ciutat es fragmenta i apareixen noves perifèries desconnectades dels suburbis existents dins d'una àrea urbana funcional mes amplia i cohesionada (Oyón, 2008, p. 55). La Barcelona dels anys trenta no tenia res a veure amb la dels anys anteriors a la gran guerra. La ciutat reproduïa ara els mateixos escenaris urbans on es projectava el món obrer europeu; els barris del centre històric, els suburbis populars i la novetat de les segones perifèries. El retard del creixement físic fa, que aquest se cenyeixi als anys d'entreguerres i les inèrcies que genera siguin recurrents. Barris sencers sorgiran del no-res durant els anys finals de la primera guerra mundial en àrees encara més excèntriques que les ocupades pels pobles de la planura, amb un inusitat creixement (Oyón, 2008, p. 44). En el seu conjunt, la dècada dels anys vint va ser decisiva en primer lloc per la quantitat de construcció en poc temps però, també per la qualitat de les edificacions. Va ser llavors quan es dibuixen als plànols de la ciutat la base dels assentaments que mes tard serien les noves perifèries, erigides del no res en aquells moments. La resta de barris no van deixar de notar el frenètic impuls constructiu. La ciutat al complet va ser víctima de la intensitat de la conjuntura expansiva. La corona suburbana no va ser cap excepció. Però en general, les primeres perifèries dels antics nuclis de la planura i els suburbis acomodats evidencien els moviments amb bastanta menys intensitat.

Durant els anys 1931 i 1936 un 34,7 % de les classes populars de la ciutat, ocupaven les llars més barates, que costaven menys de 50 pessetes al mes. En la posició intermèdia qualitativament del parc d'habitatge disponible a Barcelona l'any 1930,

entre les 50 i les 100 pessetes mensuals, trobem el 56,7% de cases ocupades per classes populars. En la posició més alta, on pagaven més de 150 pessetes trobem el 8,6% de la realitat popular, el nombre d'habitatges de cases més cares buit se situa en el 16%. La realitat del mercat de l'habitatge a la Barcelona de 1931 es fonamentava en la dualitat d'una elevada oferta d'habitatges cars i una limitada oferta de cases barates, a la qual cosa si adhereix el context d'augment exponencial de població nouvinguda, majoritàriament proletària. La Barceloneta dels anys trenta és un bon exemple d'aquesta dinàmica on, cases per sota de les 50 pessetes mensuals allotjaven el 46% dels habitants del barri, amb només un 19% d'aquesta tipologia d'habitatges buits. La resta del barri, estava format per cases per les quals es demanava més de 50 pessetes mensuals, eren l'oferta més habitual al barri – 54%– però, existia un 81% de cases buides. El lloguer mitjà del barri se situa en les 48 pessetes i l'oferta de cases majoritària es troba en la franja de més de 50 pessetes. Aquesta variació és observable en la major part de barris i zones obreres de la Barcelona d'aleshores. La situació de crisi per la falta de resposta del mercat habitual de l'habitatge, a la demanda de lloguers assequibles pel col·lectiu obrer de Barcelona, el majoritari, ocasiona la cronificació del problema en les categories més baixes de l'habitatge. Com a reacció a la crisi generada per l'increment constant dels preus del lloguer –que gradualment esdevenen inassequibles per les masses sacrificades cada vegada més nombroses a la ciutat– l'obrerisme segmenta el mercat. A banda del mercat tradicional de l'habitatge creix una xarxa de compravenda d'habitatges precaris, tota una superestructura –mercat submergit de l'habitatge– que dóna resposta a l'exponencial demanda de lloguers assequibles. Un mercat estretament relacionat amb la cohabitació –rellogats–, la baixa qualitat de les edificacions i la destacada limitació de l'espai vital. La realitat de l'infrahabitatge es multiplica al mateix ritme que ho fan els nouvinguts, generalment establint alguns ambients de guetos proletaris, caracteritzats per la seva força de treball manual i un alt grau d'analfabetisme. La mala qualitat de les cases va suposar durant la Barcelona del 1931 part important de l'oferta d'habitatges assequibles a les masses sacrificades nouvingudes i, fins i tot per a gran part del sector dels treballadors de la ciutat.

La barraca⁶ va ser una de les tipologies d'infrahabitatge més esteses durant la Barcelona dels anys vint. L'any 1914 ja existien segons l'anuari de la ciutat, 1.218 barraques amb gairebé 5.000 pobladors, la major part a Montjuïc i la resta dispersades per zones com la platja de la Barceloneta, la Llacuna, el Somorrostro, Tras Cementerio i Pequin. L'any 1922 les barraques es triplicaren en nombre i van passar a representar gairebé 20.000 habitants que vivien en 3.859 barraques. Es tractava de zones erigides per l'especulació i l'enriquiment a través de l'abusiu preu del lloguer (Solidaridad Obrera, 1931)⁷. La inflació dels lloguers durant els anys vint incrementa el nombre de barraques i els seus beneficis, s'estima per part dels mateixos investigadors que l'any 1927 existien unes 4.500 barraques i el pic el trobaríem tot just en arribar a l'Exposició Universal del 1929 amb 6.500. Amb motiu de l'esdeveniment es tiraren avall la major part d'aquestes, situades a Montjuïc, ja que la zona serà annexionada per les projeccions elitistes. La vida a la barraca, no podia embrutar la imatge que l'exposició havia de projectar. El Patronat reubica la població de Montjuïc amb els 2.300 habitatges (Oyón, 2008, p. 48), una construcció de cases barates acord amb els projectes conforme a l'habitatge obrer del ministre de treball durant la dictadura militar de Miguel Primo de Rivera, Eduard Aunós –*Ley de casas barates 1924*– i que Aiguade d'Esquerra ja anomenarà com “la reproducció de la barraca primitiva en ciment armat” (Solidaridad Obrera, 1931)⁸. L'exposició va suposar el llançament del barraquisme a les noves perifèries, d'aquesta manera s'allunyava l'extrema vida proletària de les zones destinades a la projecció burgesa, en definitiva es buscava donar una bona imatge i amagar les vergonyes d'una manera rentable en el temps. Una realitat que demandava també dures praxis de contenció de les protestes, gairebé un estat paramilitar en contra les evidències de pobresa i misèria (Solidaridad Obrera, 1931)⁹. Sobretot les zones de l'Hospitalet i

⁶ En la major part dels casos analitzats a Barcelona eren estructures que no superaven els 20m² amb una distribució binària del espai, un bloc amb el menjador-cuina i un altre amb el dormitori, en alguns casos podien ser més d'un.

⁷ Solidaritat Obrera 03-05-1931 pp 1, *NOTA SIMPATICA*.

⁸ Solidaritat Obrera 25-06-1931 pp. 9, *A EXTRAMUROS DE LA CIUDAD*.

⁹ Solidaritat Obrera 30-07-1931 pp. 3 *Del conflicto de la Barceloneta*. Va ser un important perseguidor del moviment obrer durant la dictadura, instaurant un sistema paramilitar durant els seus anys de governador civil a la ciutat caracteritzat per l'ús de trenca vagues, policies corruptes i extorsió veïnal.

Santa Coloma comença a incrementar des d'aleshores, progressivament amb una importància destacable, l'infrahabitatge en forma de barraca, mentre el preu dels lloguers continuava encarint-se de manera general a conseqüència de la inflació del sector. Les àrees del futur Nou Barris, Can Baró, el límit esquerre de l'eixample, Sants, les Corts i de manera important Can Tunis i la zona de la Farola foren els nous reductes del barraquisme. El lloguer de barraques era el més barat que es podia trobar a la ciutat, de 20 pessetes l'any 1922 fins a les 30, que van passar a valer durant els anys trenta. El petit propietari suposava el 32% de l'oferta en barraques l'any 1922, l'any 1930 encara suposaven el 15% (Oyón, 2008, p. 171 a 173).

Els passadissos

El gran boom del qual sorgeixen les segones perifèries a partir del 1921 i 1922, implica l'obertura a un nou mercat submergit de lloguers barats. Els primers anys vint l'increment exponencial de parcel·lacions és notable, unes parcel·lacions que sense cap control constructiu, ni urbanístic, se sumen al creixement del lucratiu sector de petits propietaris, aquests dibuixen una promoció diminuta i poc capitalitzada del terreny destinat a la construcció d'habitatges barats. Això genera un gran mercat de lloguers marginals o guetos proletaris al principi, que s'estén entre la classe obrera ràpidament i arriba fins a sectors importants dels treballadors a mesura que el context d'estancament econòmic incrementa. Els passadissos caracteritzats per alinear una sèrie de petites habitances de baixos, entorn d'un corredor estret, sorgeix directament de l'onada especulativa dels anys vint. Llars normalment de tres o quatre peces incloent la cuina menjadora amb unes dimensions de 15 m² a 40 m² útils. Amb una superfície mitjana de 28 m². Amb variacions en el seu preu segons la zona, que podien anar des de les 15 pessetes mensuals fins a les 60. Les mostres de llicències d'obra als barris perifèrics de Barcelona durant el període 1922/1927 revelen l'aixecament d'aquesta tipologia estrictament promocionat per les obres del dit període, demostra com la demanda d'habitatges barats rebia una resposta en forma d'amuntegament passat de manera important per caixa. Aquestes estructures guarden molta semblança amb altres formes de l'habitatge especulatiu tant ibèriques com internacionals. Podem

identificar les *ciudadelas* de Gijón, les *ilhas* de Porto o els *conventillos*¹⁰ a l'Argentina. Els passadissos eren una de les seves formes d'habitatge característiques, però no la més estesa, les cases en baixos més característiques dels barris perifèrics, suposaven el 10% del total del parc d'habitatge construït l'any 1930. El lloguer mitjà d'una trentena de cases en passadís als anys trenta mostra com es pagava 36 pessetes al mes, sis pessetes per sobre del preu d'una barraca. Municipis perifèrics com la Torrassa¹¹, Santa Eulàlia i de manera destacada a L'Hospitalet (Rider, 1986) els passadissos proliferen vertiginosament, barris com Collblanc i les Corts, el Carmel, Can Baró, Can Drago i la part oriental i més perifèrica de Sant Martí també experimentaran un procés d'augment de l'infrahabitatge durant els anys vint. Existien fins i tot propietaris de passadissos sencers que vivien a l'eixample central. És important destacar que la major part de lloguers barats estaven dins del mercat submergit de l'habitatge, per la part més baixa però sense traspasar la barrera de l'infrahabitatge. Juntament amb aquest suposaven el 70% de l'oferta en habitatge de baix cost a la ciutat i ambdues tenien forts vincles amb la precarietat. Les xifres de la subdivisió de l'habitatge, són inabastable; per no resultar una mínima aproximació rigorosa a les magnituds demogràfiques que ara es coneixen amb detall. En qualsevol cas, els anys trenta, les parcel·lacions o quarts de casa –28 m²– eren la forma més normalitzada d'habitació al barri de la Barceloneta, amb un preu de mitjana de 34 pessetes, més car que una barraca. A zones com el Raval i Santa Caterina-Ribera amb una oferta més diversificada, el lloguer d'habitatges assequible rondava les 32 pessetes de pro mitjà.

El consum es complica

Les primeres protestes de les quals se'n tenen constància a la ciutat dirigida a la privació del consum per a les masses sacrificades daten de l'any 1918. En aquest aspecte també es comença a qüestionar l'elevat preu del lloguer. A causa de la inflació pels anys de guerra i la complexitat per abastir d'energia la totalitat de les

¹⁰ Interessant destacar que aquestes formes de l'habitatge també van experimentar una important reivindicació d'insubmissió col·lectiva i lluita veïnal durant la primera dècada del segle XX, molt imbricat també amb la realitat anarquista a l'Argentina.

¹¹ Fernández de Retana documenta vuit-centes llars en passadissos a la Torrassa entre 1920 i 1925.

llars, apareixen les primeres denúncies sobre les males maneres i les corrupteles entre els propietaris i les autoritats. L'encariment i la poca quantitat de combustibles domèstics en un hivern força fred va ser el disparador de diverses concentracions de dones a la ciutat i del pillatge a camionetes de carbó. A la Barceloneta les dones en bloc es dirigeixen fins a les fàbriques dels suburbis populars i pels mercats de la ciutat manifestant el descontentament per l'augment del preu de la vida –articles de consum bàsic– i en contra dels especuladors que decidien al seu plaer el cost dels lloguers. Si tenim en compte la comparativa amb els anys anterior a l'esclat de la guerra –1914 i 1915– veiem com el lloguer respecte al salari real obrer, es trobava en una posició més desequilibrada que l'any 1918, la reivindicació de les dones anava més enllà, protestaven per l'encariment exponencial dels articles de consum, on el lloguer suposava una despesa afegida. La convivència entre burgesia i autoritats fa necessària per José Viadiu propiciar l'organització dels llogaters en la unió dels llogaters per resistir als abusos dels propietaris, presentant al sindicalisme de la CNT una nova “*modalitat a la lluita sindical*” (Viadiu, 1918)¹². L'assemblea de constitució del sindicat de llogaters s'estableixen les mesures que entreveuen un allargament en el temps de la reivindicació, es demana la rebaixa immediata del 25% en els lloguers que constaven des de l'any 1917, la devolució dels dipòsits als llogaters, mesures que garantissin les condicions higièniques i l'espai vital, es volia obligar als propietaris a l'adequació de la llar i a l'ajuntament a instal·lar safarejos públics (Pàmpols, 2019, p. 149). D'acord amb el context que precedeix els inicis dels anys trenta –els feliços anys vint– tot coincidint amb la proclamació de la Segona República, la situació demogràfica a Barcelona es defineix per un augment exponencial de la població que ja es trobava al voltant del milió d'habitants. Atrets, en molts casos per l'oferta laboral que suposaven la multitud de nous projectes urbanístics (Oyón, 2008, p. 348)¹³, que alhora responien al degoteig constant de nous i diversos projectes industrials a la ciutat.

¹² Solidaritat Obrera 12-01-1918 pp. 2, *Sindicato de inquilinos, ¡Su valor moral y material!*.

¹³ Varis testimonis dels primers moments d'arribada i dels teixits veïnals de recolzament a familiars i paisans. VILANOVA, M., *Les majories invisibles*, Icària, Barcelona, 1995. *Ibid*: LUNA, MANUEL (Jordi Crespo).

A la Barcelona del 1931 no trobem un parc d'habitatge suficient per donar resposta a la quantitat de població nouvinguda i necessària per al projecte de construcció de ciutat referent, gens menys lluny, no trobem ni tan sols el plantejament d'allotjar dignament al gruix de la població nouvinguda, una realitat que ens mostra la falta de concepte comú de la realitat i la divergència entre els models de desenvolupament urbanístic; un patriciat urbà opulent, profundament classista i insensible a les desigualtats, molt més ocupat pel model de ciutat projectable internacionalment. I per altra banda un gruix ciutadà ocupat en la construcció material d'aquests projectes faraònics, però per qui no es contempla cap mena de mesura respecte a la seva qualitat de vida. De la mateixa manera que Barcelona queda intensament marcada per aquesta gran diferència social en la seva idiosincràsia, la col·lectivitat construeix zones funcionals o ciutats dormitori – segones perifèries– d'una manera autònoma mentre el patriciat de la ciutat s'engalana amb les grans infraestructures com si es tractés d'un espill per poder assimilar-se a les altes esferes estrangeres.

És en aquest punt on el context de recessió econòmica –crac del 29– deixa notar-se de forma feble a la ciutat, la bonança provinent del context internacional decau i s'uneix als efectes de boicot espanyolista – exposició Sevilla– sumint molts dels projectes de l'Exposició de 1929 en difícilment amortitzables, projectes que necessitaran un reforç periòdic per culpa de la seva construcció a correuita. Aquest factor –context d'estancament econòmic– considero que podria haver estat el causant de la crisi del sector de la construcció, el que deriva en l'augment de les estadístiques d'atur forçat i per extensió provoca el creixent tarannà explotador de molts propietaris que, en qualsevol cas veurien l'habitatge com el sector principal per minimitzar els efectes de la crisi o l'opció d'enriquir-se exponencialment. Així ho evidencia sobre manera tant la premsa del moment (Solidaridad Obrera, 1931)¹⁴ com la més conservadora (La Vanguardia, 1931)¹⁵. En especial els fets del dijous 30

¹⁴ Solidaritat Obrera 01-05-1931 pp. 8, *Ante el clamor del hambre y un ambiente de violencia*,

¹⁵ La Vanguardia 01-05-1931: pp. 8, *LOS SIN TRABAJO - Lamentable incidente.* / pp. 17, *INSTITUTO NACIONAL DE PREVISIÓN.* / pp. 26, *Los detenidos en la Boquería, Un aviso.*

de maig al mercat de la Boqueria són un avís dels nivells crítics que s'estaven assolint en matèria d'injustícies reiterades cap a les masses sacrificades i al mateix temps, un indicador de l'esperit de consciència d'autogestió al que s'estava arribant per part del moviment obrer de la ciutat, amb la influència de diferents nuclis, més o menys radicalitzats el cert, però, és que el seu nucli d'acció radicava a Barcelona i, al seu gruix militant cada cop si afegien més obrers que veien en els sindicalistes un suport incondicional.

El primer de maig de 1931 és un exemple immillorable de la tensió a la qual s'arriba i que marca un punt de difícil retorn en l'enfrontament de classes i en l'escalada de conflictivitat amb el nou règim republicà, el qual va esdevenir una gran decepció per a les expectatives del col·lectiu obrer barceloní (Solidaridad Obrera, 1931)¹⁶.

El govern republicà, que a ulls del col·lectiu anarcosindicalista cada cop és més percebut com un aliat fidel de la plutocràcia burgesa instal·lada en les institucions, per les simpaties amb els sectors més conservadors de la ciutat –venedors, propietaris, terratinents, polítics– es veu doblement perjudicat per l'important augment demogràfic en què es troba immersa Barcelona fruit de l'increment substancial d'immigració –andalusos, murcians, aragonesos, Valencians– es dibuixa així, un escenari on gradualment, el volum de població que resultava objecte de la desídia de les autoritats polítiques a l'hora de legislar en cerca de projectes urbanístics que garantissin unes mínimes condicions qualitatives de l'habitatge (Solidaridad Obrera, 1931)¹⁷ no existeix, és a dir, un preu coherent del mercat de lloguers i prerrogatives per als sectors de la població més perjudicats per l'atur o amb preus de lloguers inassequibles, i així evitar d'una manera solvent que el mercat de l'habitatge pugues ser objecte de l'especulació a la recerca de l'enriquiment, tant de petits propietaris en el cas de l'eixample, com de grans acaparadors d'habitatge que a través de mètodes escandalosament abusius i, el beneplàcit de les autoritats locals amortitzaven les seves possessions amb escreix. Fruit d'aquest desemparament generalitzat l'organització col·lectiva creix, es diversifica i es consolida en molts barris o barriades com a mitjà efectiu per fer front al continuat patiment d'injustícies de la població més humil i vulnerable, com si es tractés d'una

¹⁶ Solidaritat Obrera 03-05-1931 pp. 1, *UN PRIMERO DE MAYO SANGRIENTO*.

¹⁷ Solidaritat Obrera 20-05-1931 pp. 7, *Enérgicas resistencias de los inquilinos. - Los caseros amenazan con los desahucios.- ¡Fuerza, inquilinos!*.

olla bullint, els valors defensats amb vehemència i divulgats en la seva major part arreu de la ciutat pel diari Solidaritat Obrera agafen embranzida. Gradualment des del final de la dictadura de Primo de Rivera, l'organització sindical desperta d'un període on es trobava prohibida terminantment i comença a organitzar-se, la posterior dictablanda del general Berenguer més aviat consolida la potència que pot arribar a tenir l'organització popular, ja que no és capaç de mantenir les mesures del seu antecessor, el següent pas en aquesta evolució del moviment reivindicatiu de caràcter sindical a Barcelona es donaria amb la desil·lusió creada per les expectatives revolucionàries republicanes durant la proclamació del 14 d'abril. S'aprecia en aquest punt, un estira-i-arronsa entre l'executiu central del nou govern i les masses sacrificades de la ciutat, una resposta autoorganitzada i solvent a mesura que la classe política normalitza les mateixes metodologies per tal de convertir les proclames respecte a la problemàtica de l'habitatge i la precarietat laboral, en un conflicte d'ordre que perjudicava el conjunt de la ciutadania i així, esquivar les implicacions en la resolució de problemes socials, com es veu en aquest article de premsa on s'arriba a contemplar una deportació massiva d'obriers sense treball perquè l'ajuda social en forma de bons –pagaments– és motiu d'atracció d'immigrants pobres, als que de passada en el mateix exemplar es culpabilitza de perjudicar l'ambient de la ciutat i provocar que moltes rutes de creuers amb turistes rics no atraquessin al port de Barcelona, la desestabilització del món sindical sembla que va jugar un paper important (La Veu de Catalunya, 1931) ¹⁸. Com a segon cavall de batalla el problema dels lloguers és en essència una lluita dels parats, per a aquests l'evasió de pagar el lloguer suposa un alliberament que només podien assolir amb la vaga. Però el preu a l'alça dels lloguers no suposava una amenaça únicament per als parats, obrers poc qualificats i obrers mal pagats veuen com la possibilitat de deslliurar-se del pagament dels lloguers suposaria un benefici material sense les privacions que suposava un atur industrial (Ealham, 2005). El problema dels lloguers a Barcelona desperta un important clima de germanor i solidaritat veïnal, aptituds sense les quals no es pot entendre la potència de

¹⁸ La Veu de Catalunya 29-07-1931 pp.8, *Com es proveeix la ciutat d'obriers sense-feina, La disminució del turisme marítim i la indisciplina al moll de Barcelona.*

La Veu de Catalunya 30-07-1931 pp.7, *El conflicte del Port.*

La Veu de Catalunya 31-07-1931 pp.6, *El conflicte del port, Alguns obrers coaccionats, pp.7, Felicitació a Largo Caballero.*

l'autogestió obrera de la ciutat. La major part de llogaters de les cases barates –nucli dur de la vaga– estava format per parats immigrants, una situació que els col·loca a primera fila de l'acció directa per mitjà de les bosses de treball, que romanien estretament controlades pel sindicat de la construcció. L'atur forçat es mostra com una rèmor que dispara els conflictes de l'habitatge, la recurrent negació d'afrontar la problemàtica dels obrers sense treball porta a la conseqüència lògica i lineal d'una crisi urbanística –el problema de l'habitatge– (Solidaridad Obrera, 1931)¹⁹.

En relació amb la mentalitat de l'època, molt diferent de l'actual que emanada del procés d'especulació amb la indústria de la totxana, ençà aquesta, consistia a construir per ocupar, 'pis construït pis ocupat', és a dir; l'equació situa a la gran majoria dels aturats en possessió de lloguers impagables, però, no només, també trobem cada vegada més treballadors als quals les despeses del lloguer els suposa una proporció notable dels salaris, la vaga de lloguers comença a resultar inevitable i les seves expectatives lògiques com a exigència d'uns mínims necessaris per desenvolupar una vida digna, fins i tot com a part acontentada del projecte industrial de ciutat. Si ens fixem en el reflex que en fa la premsa de la situació –principalment dos dels diaris més importants– al mes de juny, l'atur, ocupa un nombre significatiu en les columnes de successos, trobem en el diari de caràcter combatiu i amb ideologia anarcosindicalista Solidaritat Obrera un especial dramatisme sobre l'atur forçat, però l'espai que la conflictivitat de la falta de treball ocupa en les planes del més rellevant diari del moment a la ciutat, La Vanguardia, ens parlen d'un fenomen incontestable. Al marge dels espais que separen el llenguatge de cadascuna, i tenint en compte la vehemència i el sensacionalisme d'una i la voluntat de criminalitzar la pobresa de l'altra, pot resultar un escenari certament aproximat a la realitat. Als dos diaris són recurrents les columnes que descriuen successos protagonitzats pèls sense treball, com a col·lectiu formen un dels cavalls de batalla que conduiran cap a l'autoorganització del barri i en contra del pagament de lloguers abusius, la seva organització en bosses de treball és l'objectiu principal dels cenetistes per introduir al col·lectiu en el funcionament sindical i mantenir-lo sota la influència de la lluita de classes (Ealham, 2005). El gruix de parats realitza accions d'activisme industrial

¹⁹ Solidaridad Obrera 9-06-1931 pp. 6, *DESDE ZARAGOZA LOS OBREROS SIN TRABAJO A: LA OPINION PUBLICA*.

com empegar cartells o donar suport a piquets, però, la seva transcendència en relació amb la vaga de lloguers arriba amb la creació dels comitès de defensa, que suposen una verdadera organització paramilitar al servei de la CNT. En definitiva, els aturats, agrupats en bosses de treball i organitzats a través dels comitès de defensa respectius imbriquen un col·lectiu com el dels aturats, susceptible d'acabar manipulats per realitzar represalies per a la patronal; en un col·lectiu d'acció i control directe del sindicalisme a través de la militància en mítings i vagues. Generalment fou un col·lectiu que en contextos així sucumbia a les crides a esquirolejar per part dels patrons, ara, però la cosa canviava i els obrers sindicalistes aconseguien arrossegar al seu bàndol un important contingent donada la situació de recessió i que evidenciava el domini que el sindicat tenia sobre l'oferta de treball i el control en augment d'una part important de l'economia i la societat de la ciutat.

Podríem pensar que aquestes accions formen part del capritx i la desídia d'un col·lectiu marginal, però res més lluny els parats sovint argumentaven que el seu dret a la vida excusava els seus actes, actes que queden clarament definits per la seva projecció classista, ja que centraven les seves estratègies d'autoajuda basades en – robatoris i exempció de pagaments – als col·lectius que guardaven la major part de la riquesa de la ciutat. Els robatoris entre obrers estaven molt mal vistos i sovint resultava contraproductiu per als aturats perquè la reprimenda podia assolir nivells de violència incontrolables. Solidaritat Obrera, fent-se reso d'aquestes accions, llançava el missatge d'autodefensa entre els obrers el qual resulta summament efectiu.

"L'esser humà no és explotat només en la seva qualitat de productor, u és també, de la mateixa manera, en la seva qualitat de consumidor. Es tracta de posar límits a l'explotació dels productors, però ens hem oblidat gairebé per complet de combatre l'explotació en el terreny del consum, el qual fa més efímeres i més il·lusòries encara les conquestes sindicals de majors salaris."

No sa de deixar oberta, com avui la deixem, la vàlvula de l'explotació per mitjà del consum".

*Solidaritat Obrera*²⁰

²⁰ Solidaritat Obrera 15-01-1931 pp. 8, "La carestia de las subsistencias".

El moviment de les veïnes per protegir els seus habitatges enfront dels especuladors a Buenos Aires és vist com el model a seguir en aquest article. Aquesta proclama mostra un àmbit diferencial en el comportament polític del moment, ara ja no es tractava de captar vot i acudir a les urnes, la realitat passava pel dia a dia, les actituds polítiques passaven pel grau de compromís amb la militància i amb les lluites específiques. Tot plegat suposa un desafiament per a l'organització sindical CNT, que afrontava la legislació contrària al sindicat en matèria laboral per part del nou ordre republicà i una amplitud de nous fronts com en el cas de l'encariment de la vida a Barcelona. Tot conjugat amb el creixement de la militància pel conjunt de barris obrers de la ciutat, Comissions de veïns entre les cases barates (Solidaridad Obrera, 1931)²¹.

No s'entreveu cap mena d'alternativa per part de les autoritats a la situació d'injustícia reiterada que pateixen aquests col·lectius i, per tant no és d'estranyar que el que comença com un moviment veïnal, cada cop interressi més a les agrupacions cenetistes més radicals, senzillament per la projecció del moviment en les accions de carrer. Els sindicalistes buscaven la implantació d'una consciència al voltant de l'habitatge, allunyada de l'explotació i l'enriquiment a la que si llançaven graciosament especuladors, propietaris i les autoritats republicanes. L'organització cenetista amb la seva dinàmica d'assemblees-mítings aconseguix fer seva la mobilització que comença a la Barceloneta, se sap que molts dels assistents a aquestes assemblees, a l'inici foren veïnes de la Barceloneta, interessades per donar un impuls sostingut a la vaga, ja que en molts casos resultava complicat oferir resistència als llançaments.

La Barcelona de la II República

La república per als aturats no suposa un canvi respecte de la rutina de supervivència que anaven practicant. Completament deseparats per les autoritats i a falta d'una interacció clara amb els sindicats, moltes de les accions dels aturats a

²¹ Solidaritat Obrera 12-05-1931 pp. 2, COMISION DE DEFENSA ECONOMICA Actitudes, aclaraciones y hechos. 13-05-1931 pp. 6, COMISION DE DEFENSA ECONOMICA Actitudes, aclaraciones y hechos.

escala individual o col·lectiu ocasionalment estan adscrites en comportaments il·legals, tot i que generalment representen actes de supervivència com el robatori d'aliments bàsics (fruita, verdura i pa). Moltes d'aquestes accions es perfeccionen i sovint s'introdueix l'ús de la força física. Els assalts a magatzems i dipòsits portuaris en grup comencen a ser habituals, les consumicions en bars i restaurants, nits d'hotels de luxe al centre de la ciutat entre altres accions que duïen a terme sense pagar. En les zones perifèriques on la ciutat es trobava amb les granges, els parats confiscaven aliments dels camps i també cometien robatoris fins al punt d'obligar a organitzar per part del sindicat d'agricultors patrulles nocturnes. Els atracaments i el pillatge comencen a normalitzar-se sobretot en zones interclassistes com les Rambles, juntament amb la facilitat que suposava obtenir armes de foc al mercat clandestí de la ciutat, els assalts dirigits als vianants rics seran una realitat quotidiana. Els conductors com a privilegiats també seran vistos amb mals ulls pel col·lectiu i situats al punt de mira de les ràtzies d'aturats (La Vanguardia, 1931)²².

El marc general pel que fa a l'urbanisme Barceloní, es troba permanentment influït per la conflictivitat social, que alhora respon a la gran diferència entre classes privilegiades i sacrificades sorgides de les grans fortunes fetes durant la primera guerra mundial, en contraposició amb l'alt nombre d'individus acabats d'arribar sumits, en l'extrema pobresa i subsistència. Una realitat ciutadana doncs, que podríem definir com extremadament polaritzada on la premsa exerceix un paper transcendental en la presa de consciència, tant revolucionaria com reaccionaria, en el cas de la darrera, és si mes no cridaner l'espai que dedica a la normalització de certes desigualtats comeses amb el mercadeig de l'habitatge a Barcelona, passant per alt la denúncia de certes situacions com podrien ser la gran quantitat d'allotjaments precaris que s'oferien. Aquesta dualitat com anteriorment esmentàvem, no es tractava d'una realitat nova o desconeguda (Ealham, 2005 pp. 31-61) tant a Barcelona com a la major part de ciutats amb un creixement urbanístic fruit de l'empenta industrial que suposa la fi de la Gran Guerra; Roma o Milà trobem determinades particularitats pel que fa a la conflictivitat social. Com a ciutat industrial, Barcelona es rebel·la com a referent al mediterrani occidental i patirà una expansió vertiginosa i improvisada, que la porta a llençar les seves infraestructures

²² La Vanguardia 1-05-1931 pp.6 *Una exposición*.

cap a la perifèria. El metro de la bordeta o la diagonal ens parlen de grans vies de comunicació ideades per un determinat projecte urbanístic policèntric, deixant espais oberts, descampats, entre el nucli de la ciutat i la creació de terrenys amb noves possibilitats. En definitiva ens trobem davant un prototip de gran ciutat mediterrània que ha de mostrar-se atractiva de cara a l'arribada d'inversió internacional, però que afronta un auge poblacional per qui no proporciona les infraestructures necessàries, donat que aquestes no suposen una publicitat rellevant per a la ciutat. L'urbanisme barceloní vol mostrar-se internacionalment com l'abanderat del progrés que seguia la bonança econòmica-tecnològica amb mitjans de comunicació, transports públics de la dècada anterior i prendre distància de la mala fama amb què era vista la dictadura militar de Miguel Primo de Rivera. Per aquesta neteja d'imatge era necessària una Barcelona amb grans espais públics i zones monumentals –parcs i places en llocs no urbanitzats (espais interiors)– que inspiressin cert grau de modernització. Inherent a la construcció d'aquests espais trobem la necessitat d'una important mà d'obra que en el cas del metro es tractaria d'immigrants d'origen Múrcia, la majoria dels quals vivien a les cases barates de Santa Coloma (Ealham, 2005). Altres zones com l'Hospitalet es trobaven acaparades per l'autoconstrucció per part dels nouvinguts obrers, de barriades senceres de barraques i, on les autoritats de la ciutat fan com qui no veu amb el nivell de misèria que si dona. Paral·lelament, els interessos catalanistes d'esquerra, sobretot encapçalats per la presidència de la Generalitat amb Macià, però amb una important extensió al control municipal de Barcelona per part d'Aiguade²³, constantment lluita per establir un relat polític de serenitat²⁴, necessària per a la implementació de grans canvis per al conjunt de la ciutadania –també per a la realitat obrera– de Barcelona que no podrien ser sinó a través del pacte federalista amb la República espanyola. L'equilibri entre els mitjans repressius del nou règim i la necessitat d'una implicació política de l'obrerisme decantada cap al catalanisme es fa evident en esquerra republicana de Catalunya. El context d'estancament econòmic no deixa

²³ Una relació que depèn de manera crucial de la integració de la realitat obrera en el catalanisme degut a la seva majoria demogràfica a la ciutat.

²⁴ Una serenitat que implica la criminalització de les accions directes de la F.A.I, i acosta al trentisme al volgut caràcter reformador del món obrer en política, així s'explica la convivència amb els actes de repressió obrera del catalanisme polític que amb el trentisme i els líders anarquistes empresonats veuran la consecució de la serenitat desitjada, fins al 36.

marge per a mesures immediates en sectors com el de l'habitatge. Les dinàmiques que ara generaven riquesa són les heretades de la dictadura –especulació urbanística– amb una forta convivència amb mitjans repressius i opressius, però al mateix temps el control de la Generalitat per part d'esquerra passa pel vot de l'obrerisme, al qui promet que la unitat per a la consecució d'institucions territorials de l'estat a Catalunya –diputacions¿?– i l'oficialitat del català formen part del futur de progrés necessari per al conjunt de Barcelona. Òbviament l'equilibri és un mirall massa delicat, com evidencien les cròniques del primer de maig del 31 (La Veu de Catalunya, 1931)²⁵.

LA LLUITA EXTRA SINDICAL DE L'ESTIU DEL 31.

L'estiu del 31 s'emmarca dins de l'evolució demogràfica i en general de l'habitatge del període d'entreguerres. L'allau immigratòria que arriba a Barcelona es veu atret per l'augment de la riquesa a la ciutat, fruit de l'explosió econòmica que després de la Gran Guerra i de la creixent oferta de treball per a l'Exposició Internacional de 1929. Si tenim en compte la segona quinzena de segle, la població augmenta en un 62,43%, numèricament suposa la gestió de la vida urbana de 386.482 ciutadans nouvinguts. En aquest sentit, el fenomen pren un caire desbordant si analitzem la situació de l'habitatge a la ciutat, especialment durant els anys vint on; l'augment de la població transcorre de manera exponencial. S'arriba doncs a l'escenari d'inflació –1930– on, la realitat de l'habitatge disponible per vendre a la ciutat és limitada, s'inicia una degradació dels habitatges obrers que alhora aniria aparellada amb un encariment d'aquestes. La ciutat es troba amb un volum important de treballadors manuals arribats en massa i en menys temps que en l'anterior onada provocada per l'auge de l'economia industrial durant els anys de la gran guerra europea, avocats ara a l'aixecament dels projectes faraònics durant l'Exposició Internacional de 1929, el conjunt de massa obrera restava a la ciutat per la seva condició de treballador manual sense un parc d'habitatge suficient. La iniciativa oficial seria els quatre grups de Cases Barates que suposen uns 2.300 habitatges, a càrrec del Patronat Municipal de l'Habitació inspirada en l'escola del

²⁵ La Veu de Catalunya 2-05-1931 pp. 1.

secessionisme de Viena però amb una important reducció de costos i materials que acaben per confeccionar una barraca de ciment armat.

A les males condicions de l'escàs habitatge s'uneix l'ambient feudal en la regulació de les rendes, l'autoregulació d'aquestes pels mateixos propietaris, els quals ignoren les exigències de control municipal (La Veu de Catalunya, 1930)²⁶ col·loca la població obrera més vulnerable en una situació insostenible. La diferència entre ingressos i despesa mínima per viure és gairebé imperceptible per a moltes famílies no només de l'obrerisme, el lloguer suposava una part important de les despeses sumant aleatorietat al desequilibri entre salaris i despeses. La premsa obrera comença, a fer-se reso de la importància de la pujada del preu del lloguer (Solidaritat Obrera, 1930)²⁷, en contrapartida amb la premsa més oficialista que divulgava discretament amb ira la voluntat d'intromissió dels llogaters en la política d'habitatge de l'ajuntament (La Vanguardia, 1930)²⁸. La premsa en singular *Solidaritat Obrera* veu en la invisibilitat d'aquesta lluita un impediment per al creixement del sindicalisme obrer a la ciutat. La causa podria; involucra moltes més classes socials que la merament representada pel proletariat urbà més desamparat, l'escenari general d'injustícia també afecta les rentes d'assalariats, dependents, comerciants, funcionaris i alguns petits industrials aquí no agrada la metodologia sindicalista tradicional de fer vagues, és a dir; la lluita contra l'increment abusiu del consum –preu de la vida– és vista per l'article com la possibilitat d'ampliar la participació i la metodologia sindicalista als ciutadans de classe mitjana. La reivindicació passa ara a formar part d'una branca estratègica del sindicalisme, després de la seva prohibició (La Vanguardia, 1931)²⁹ engeguen la campanya de denúncia pels preus abusius del lloguer que se'ls havia prohibit. Aquesta coincidirà amb les mobilitzacions dels nous barris perifèrics, caracteritzats per la immigració recent d'obriers no qualificats, engegades abans de la proclamació de la segona República, les accions a les Cases Barates a la Barceloneta guarden un caràcter més purament veïnal, altruista, solidari, on les accions de control i ordre al barri suposen

²⁶ La Veu de Catalunya 22-08-1930 Ed. Vespres pp.2, *A l'Ajuntament Una sentència.*

²⁷ Solidaritat Obrera 19-10-1930 pp.8, *ACTUALIDADES El PRECIO DE LOS ALQUILERES.*

²⁸ La Vanguardia 15-11-1930 pp.8, *GACETILLAS*–l'últim article de la primera columna–.

²⁹ La Vanguardia 2-04-1931 pp.7, *LAS CUESTIONES SOCIALES Los Sindicatos Unicos.* /La Vanguardia 4-04-1931 pp.30, *Ultimas noticias Reapertura violenta de varios Sindicatos.-La policia los clausura de nuevo.*

un exercici mutualista d'insubmissió col·lectiva, altament influït pels vincles amb la comunitat i el parentesc no tradicional.

L'articulació més important de la reivindicació la trobaríem el dia 12 d'abril de 1931, durant les eleccions municipals que acabarien amb la proclamació de la II República, l'assemblea del Sindicat de la Construcció (CNT) inclourà mesures d'acció directa promogudes per Arturo Parera com la creació d'una comissió –Comissió de Defensa Econòmica del Ram de la Construcció– (Solidaridad Obrera, 1931)³⁰ amb finalitats formatives, de recerca d'informació i divulgació per mostrar amb dades com les reivindicacions eren justes i necessàries. Una de les més reveladores fou respecte a la regulació dels lloguers conforme als ingressos de cada llar³¹. També van formar part d'aquesta comissió Santiago Bilbao, escultor, Jose Alamarcha exiliat a París amb Juan García Oliver, Francisco Ascaso, Buenaventura Durruti, Aurelio Fernandez, Juan Manuel Molina Mateo, etc. També formen part de la comissió José Casas i Gregorio Daura.

Els mítings cada cop resulten més atractius, aguts en les reivindicacions i exigents en el seu compliment (Las Noticias, 1931)³². La CDE s'abandera en les demandes de rebaixar el 40% el preu dels lloguers, per explicar l'abús dels propietaris que utilitzen l'especulació amb la propietat immobiliària com un sector per amortitzar les pèrdues de l'estancament econòmic espanyol dels anys trenta. La pujada sobre la renda del capital que podia oscil·lar entre el 8% i el 16% anuals en poc temps s'esgrimeix per part del sindicat com el principal motiu de l'augment dels preus dels lloguers. La metodologia era bàsica, una bateria de mítings a càrrec de la CDE en el conjunt de cases barates –segones perifèries– (Solidaridad Obrera, 1931)³³, molt coneguts per Arturo Parera i Santiago Bilbao on ja existia una forta mobilització veïnal, els seus discursos aconsegueixen estendre el moviment de manera molt efectiva, cal dir, que el substrat estava ja més que preparat per plantar la llavor, i és que la nul·la acció de les autoritats republicanes en pro de col·lectius com el dels llogaters; que bàsicament demandaven una millora dels habitatges, així com de les

³⁰ Solidaritat Obrera 11-04-1931 pp.3, *SINDICATO DEL RAMO DE CONSTRUCCION*.

³¹ Una prerrogativa que suposa l'estudi personalitzat de cada cas i estableix un principi contributiu que no impositiu, un exemple de com l'ideari anarquista estableix mesures concretes destinades a l'organització del habitatge allunyat de la lògica de mercat, que porto a l'especulació.

³² Las Noticias 3-05-1931.

³³ Solidaritat Obrera 2-06-1931 pp. 2 *De las Casas Baratas. Rasgo de solidarida.*

condicions higièniques i d'abastiment d'aigua dels barris obrers (Solidaridad Obrera, 1931)³⁴, els situa enfront dels interessos dels propietaris, que en cap moment demanden la millora qualitativa dels districtes més desafavorits, sinó que únicament i exclusiva exigeixen facilitats per pressionar, amenaçar i violentar als llogaters i llogateres si aquests no compleixen amb el pagament dels lloguers. Entre els obrers de la construcció, davant el context de crisi econòmica creixia la preocupació per la supervivència de les famílies que amb la falta d'ingressos cada vegada veien més complicat afrontar el pagament dels lloguers. El sindicalisme buscava nous compromisos amb les autoritats polítiques davant l'augment dels anarcosindicalistes amb dificultats per afrontar l'abús dels llogaters (Solidaridad Obrera, 1931)³⁵. Es planteja la consecució de lloguers socials, no especulatius i es confia en el nou règim social republicà per assolir-los.

La ciutat anarquista

El sindicalisme es troba desbordat per la forma no convencional en què es manifesta la reivindicació al voltant dels lloguers (Las Noticias, 1931)³⁶. A la Barceloneta els mítings comencen a prendre una especial rellevància pel seu volum de 1.500 assistents segons els organitzadors on les dones i els infants són majoria, però també pel seu pes moral de responsabilitat. (Solidaridad Obrera, 1931)³⁷. El corrent d'indignació sovint és canalitzat pels sindicats de barri, molt estesos per la ciutat, però la crispació i l'empitjorament diari, sense treball, en situacions de misèria i indignació en una completa invisibilitat davant els abusos (Solidaridad Obrera, 1931)³⁸, propicien que es multipliquin els conats de vagues i reivindicacions constants per tota la ciutat, un xoc de classes que afecta la solvència de les propietats

³⁴ Solidaritat Obrera 23-07-1931 pp. 2 *DEL MOMENTO LA CISIS DEL TRABAJO Y LAS AGUAS DE BARCELONA*.

³⁵ Solidaritat Obrera 24-06-1931 pp. 2, *LOS ALQUILERES ESCANDALOSOS* Es necesaria una huelga de inquilinos.

³⁶ Las Noticias dels dies 3/5-05-1931.

³⁷ Solidaritat Obrera 3-07-1931 pp.3, *EN LA BARCELONETA Elmitin del miercoles*.

³⁸ Solidaridad Obrera 15-08-1931 pp. 2, *La huelga de inquilinos y el escandaloso proceder de los caseros*.

privades de la burgesia catalana que no dubta en fer valer el principi d'autoritat per solucionar el rebombori. L'enfrontament no es faria esperar.

El 5 de Juliol al míting celebrat al Palau de les belles arts, amb líders anarquistes damunt d'un camió (Solidaridad Obrera, 1931)³⁹ on s'estableixen forts vincles amb la realitat anarquista, en especial entre aquests i alguns individus membres del Sindicat de la Construcció. Un sector que ostentava l'índex més elevat d'aturats a Barcelona –de 30.000 membres que tenia el sindicat, el 40% estaven sense treball– a més de ser un col·lectiu on abundava la mà d'obra no qualificada i treballadors mal pagats (Ealham, 2005). La unió de col·lectius afectats per les injustícies reiterades donava una envergadura ara força destacable per poder considerar portar a terme accions amb un pes transcendental en la redefinició de la política d'habitatge a la ciutat (Solidaridad Obrera, 1931)⁴⁰.

Entrem així en una dinàmica de resiliència, en el que podríem descriure com una espècie de pugna entre dues agrupacions –COPUB vs. CDE– amb la intenció de projectar el seu model d'habitatge sobre la ciutat (La Vanguardia, 1931)⁴¹. La COPUB en representació dels interessos dels propietaris ocupava un paper d'intermediari dins de la conveniència d'aquests amb les autoritats, amb l'objectiu d'unir esforços per possibilitar a qualsevol preu l'activació del cobrament de rendes, una dinàmica que en definitiva buscava atorgar tota la llibertat i impunitat possible a aquests per executar llançaments en zones com l'Hospitalet on la vaga era un èxit massiu (La Veu de Catalunya, 1931)⁴², una realitat que és copsada i denunciada per la CDE (Solidaridad Obrera, 1931)⁴³. Aquesta entesa entre propietaris i autoritats no farà res més que augmentar la sensació d'invisibilitat i propiciarà que les accions endavant busquin augmentar la pressió sobre la intransigència dels propietaris. En una ciutat que s'apropava al milió d'habitants, cada cop era més notori el descontentament i les reivindicacions al carrer, inclús l'acció directa altruista com en el cas de tres obrers de La Maquinista, que sortint de treballar i en trobar un home

³⁹ Solidaritat Obrera 8-07-1931 pp. 2, *EL DOMINGO EN BELLAS ARTES EL MITIN DE LA COMISION DE DEFENSA ECONOMICA*.

⁴⁰ Solidaritat Obrera 07-07-1931 pp. 6, *CONSTRUCCION Reflejos de una asamblea*.

⁴¹ La Vanguardia 21-07-1931 pp. 9, *LA CUESTIÓN DE LOS ALQUILERES Asamblea de propietarios*.

⁴² La Veu de Catalunya 29-07-1931 pp. 1, *Reunió de representants d'associacions i propietaris de Barcelona*.

⁴³ Solidaritat Obrera 05-08-1931 pp. 7, *La huelga de inquilinos i la Cámara de la Propiedad*.

fora al carrer amb els mobles després d'un llançament l'inviten a reocupar el pis i l'ajuden a pujar els seus béns a casa (La Vanguardia, 1931)⁴⁴:

“El juzgado de Hospitalet de Llobregat efectuó en virtud de un juicio de desahucio, el lanzamiento de un piso de la barriada de Coll-Blanch . Un grupo de obreros vio al salir del trabajo los muebles en la calle y se indignaron ante el dueño de la casa, subieron los muebles y le ordenaron al inquilino que volviera a ocupar el piso.”

L'acció directa no era només una reacció, com mostra la nombrosa quantitat de convocatòries a mítings de la Comissió de Defensa Econòmica que s'estableix com una institució coordinadora que informa sobre com avançaven les accions i quines serien les següents convocatòries (Solidaridad Obrera, 1931)⁴⁵. La reinserció d'inquilins resulta cada cop més una forma de vida, una rutina característica de les segones perifèries i celebrada en especial als barris de cases barates – Horta, Sant Adrià, Aunós i Santa Coloma de Gramenet– on per mitjà de l'acció directa es demostra l'esperit de solidaritat entre les barriades on la vaga és més participada, és molt possible que el caràcter homogeni de les experiències de vida que caracteritza la població d'aquests nuclis acabi per despertar una forta empatia col·lectiva, en aquest sentit trobem un esperit incansable de victòria fins i tot quan les reinsercions no són exitós, la resposta dels veïns serà aportar allotjament momentani per no veure un company dormint al ras (Solidaridad Obrera, 1931)⁴⁶. Aquestes actituds en les segones perifèries de la ciutat, són les que fan de les reivindicacions al voltant del lloguer una lluita rutinària sense dates extremes (Oyón, 2008)⁴⁷. L'èxit de la insubmissió col·lectiva arriba a unes magnituds considerables (Solidaridad Obrera, 1931)⁴⁸ tant el mes de juliol com el moment àlgid de l'agost es veuen molt ben representades en aquest gràfic –Gràfic 8.2– confeccionat a partir de –A/B– llibre de registre de desnonaments 1931-1936 (Oyón, 2008, p. 423). El primer d'agost la desesperació dels propietaris es fa evident (La

⁴⁴ La Vanguardia 24-06-1931 pp. 9. GACETILLAS.

⁴⁵ Solidaritat Obrera 18, 19 i 25 d'Agost de 1931.

⁴⁶ Solidaritat Obrera 20-09-1931 pp. 3, *Comité de Defensa Economica- A LOS INQUILINOS*.

⁴⁷ El espacio del vecindario pp. 300.

⁴⁸ Solidaritat Obrera 31-07-1931 pp. 2, *Huelga de inquilinos./ Arbitrariedades de los caseros*

Veu de Catalunya, 1931)⁴⁹, la campanya de rebaixa dels lloguers era una taca d'oli que arribava fins als municipis limítrofs, amb l'acompanyament dels moviments veïnals als barris obrers les prerrogatives de reducció del lloguer i l'alliberament del pagament de lloguer per als aturats acaben convencent cada vegada més obrers dels municipis limítrofs. La CDE estima que a l'agost unes 90.000 famílies participaven de la vaga (Solidaridad Obrera, 1931)⁵⁰, el centre històric massificat, els suburbis populars i les segones perifèries mostren nivells importants de participació en el moviment. Santiago Bilbao empresonat a finals d'Agost s'erigeix en la punta de llança d'una ambiciosa metodologia, d'insubmissió fiscal és cada vegada més participada, com ell mateix explica, negar-se a pagar el lloguer suposa per a la gran quantitat de parats un ingrés directe a les seves butxaques (Solidaridad Obrera, 1931)⁵¹.

La rèмора de la dictadura

El gruix de població rendista la Barcelona de 1931, era molt important i cada vegada anava en augment la seva preocupació per la campanya de l'habitatge engegada per la comissió de defensa econòmica i l'eficàcia del seu proselitisme amb vista a les eleccions, en forma de cartells i articles al diari *Solidaritat Obrera* (La Veu de Catalunya, 1931)⁵². El 20 de juliol tenia lloc una assemblea de les Cambres de la Propietat Urbana de Catalunya, moltes associacions de propietaris de la província de Barcelona acudiren. La reunió es convocava per abordar la petició de rebaixa dels lloguers, el més significatiu va ser el gran nombre de petits propietaris que acudiren. Les prerrogatives quedaven molt clares, les demandes de la CDE i la participació tan significativa que tenien entre dones i infants eren una important amenaça per l'economia de la ciutat i per al creixement del nou règim república. Es tractava d'una campanya delictiva que violava els drets de la propietat i per tant una problemàtica

⁴⁹ La Veu de Catalunya 1-08-1931 pp. 2, *La qüestió de la rebaixa de lloguers i els impostos derivats de l'Exposicio*.

⁵⁰ Solidaritat Obrera 5-08-1931 pp. 7, *La huelga de inquilinos y la Cámara de la propiedad*.

⁵¹ Solidaritat Obrera 15-10-1931 pp. 8, *Los inquilinos, el estado y el problema de la vivienda*.

⁵² La Veu de Catalunya 17-07-1931 pp. 2, *Una nota de la Unio de la Propietat Urbana de Barcelona*.

de la qual se n'havia d'encarregar la policia (La Veu de Catalunya, 1931)⁵³. El mes d'agost, Anguera de Sojo ocupa el càrrec de governador Civil a la ciutat, en consonància amb la Cambra de la Propietat Urbana i una dura campanya de pressió a les autoritats que començaria amb més intensitat després del clima general de vagues i reivindicacions al conjunt de l'estat (La Vanguardia, 1931)⁵⁴. El 30 de juliol la cambra de la propietat demana més escarni amb el moviment reivindicatiu, una actitud que denota la por davant del món sindical i de la ciutat anarquista que agafa un paper preponderant al marge de les institucions –de moment– en la definició urbanística de la ciutat de Barcelona durant l'estiu del 31. La CDE respon proposant una comissió mixta, però no obté resposta, tota activitat que promogui l'atemptat contra la propietat privada serà considerat un intent d'alterar la pau social, per altra banda veiem quina era la proposta dels veïns gràcies a la premsa (Solidaridad Obrera, 1931)⁵⁵. Alguns projectes polítics d'arrel catalanista reformista intenten donar solucions al problema dels parats, que va ser el principal col·lectiu assaltant per mitjà de l'acció directa, als interessos dels sectors no productius o rendistes de la ciutat. El 22 d'octubre la proximitat entre l'estat central i les diferents Cambres de Propietaris es fa encara més evident, en especial per la transcendència de l'organització de propietaris barcelonina en les decisions d'alguns ministeris (La Vanguardia, 1931)⁵⁶. El governador recupera la instigació al moviment sindical dels temps de la dictadura, duna manera dràstica la militarització dels carrers de Barcelona serà constant ara amb guàrdies d'assalt republicans, també la dinamització de pràctiques paramilitars com la reunió del sometent per l'extorsió directa de les manifestacions en fabriques i sindicats (Solidaridad Obrera, 1931)⁵⁷. La detenció de Santiago Bilbao i més tard d'Arturo Parera (Solidaridad Obrera, 1931)⁵⁸ començarà a tenir efecte sobretot en la celebració de mítings que despertaven les mobilitzacions ciutadanes, com la del primer de maig quan en

⁵³ La Veu de Catalunya 21-07-1931 pp. 5, *La qüestió dels lloguers ASSEMBLEA DE CAMBRES DE LA PROPIETAT*.

⁵⁴ La Vanguardia 21-08-1931 pp. 20, *Los inquilinos no quieren pagar los alquileres*.

La Veu de Catalunya 21-07-1931 pp. 5, *Miting sindicalista a Sevilla*.

La Vanguardia 13-10-1931 pp. 21, *CÁMARA DE LA PROPIEDAD URBANA EL PROBLEMA DE LOS INQUILINOS MOROSOS*

⁵⁵ Solidaritat Obrera 2-09-1931 pp.7, *DE LAS CASAS BARATAS ¿Que pretende el patronato?*.

⁵⁶ La Vanguardia 22-10-1931, pp. 26 *Otros telegramas De Madrid Reunión de la Junta Consultiva de Cámaras de la Propiedad Urbana*

⁵⁷ Solidaritat Obrera 30-07-1931, pp.3 *Del conflicto de la Barceloneta*.

⁵⁸ Solidaritat Obrera 3-10-1931 pp. 1 *Como procede el gobernador*.

acabar, els participants decideixen portats pel clamor, anar fins a la plaça de la República, actualment Sant Jaume per portar-li a Francesc Macià els acords adoptats durant el míting (Las Noticias, 1931)⁵⁹. La manifestació que va començar des de l'Arc de Triomf es projecta en forma de massa obrera pels carrerons de la Ribera o per la ronda de Sant Pere, Urquinaona i Plaça Catalunya fins a la plaça de la República. La projecció del míting s'estén amb molt d'entusiasme, sense avis previ, l'arribada del gruix d'obriers i parats a la plaça de la República és rebuda amb trets per part dels Mossos d'Esquadra. Després de la dictadura, a causa de l'assetjament rebut d'aquesta, molts obrers anaven armats i com a resposta a la rebuda de la mobilització per part de la policia, molts obrers armats van obrir foc contra els agents. Alguns sindicalistes intenten calmar els ànims, però la indignació no pararia de créixer durant els pròxims dies. El centre de la ciutat es veu impregnada de disturbis. Es produeixen gran quantitat de detencions i la mort d'un guàrdia de seguretat (Las Noticias, 1931)⁶⁰. Anguera de Sojo perseguirà els actes de la comissió cada vegada amb més intensitat, pressionats pels propietaris a través de la Cambra Oficial de la Propietat Urbana de Barcelona. La prohibició d'organitzacions com la FAI i l'empresonament d'inquilins morosos capgiren completament les reivindicacions i al novembre d'insubmissió col·lectiva al pagament de lloguers decreix ràpidament, al desembre la COPUB declara la vaga acabada. En aquest sentit, cal remarcar que el projecte de l'Exposició Internacional del 1929 implica capitals privats com els del marquès de Foronda que alhora, ocupava la presidència de la Companyia de Transports de Barcelona i del Foment d'obres i Construccions, una destacada concessionària de gran quantitat d'obres de l'Exposició de 1929. Joan Pich i Pon, polític lerrouxista, cap de Sociedad Espanyola de Construccions Elèctriques que també forma part del gruix d'empreses contractistes, a més a més ostentava la presidència de la COPUB. Dues personalitats per a les quals, l'exposició significava un gran negoci i que van rebre una important quantitat de fons estatals en forma de crèdits incontrolats per part de la Dictadura per tal de maximitzar els beneficis privats, el dèficit generat en finalitzar seria de 180 milions de pessetes (La Veu de Catalunya, 1930)⁶¹. L'oferta de cases barates també projectada durant els anys de la

⁵⁹ Las Noticias 3-05-1931.

⁶⁰ Las Noticias 5-05-1931.

⁶¹ La Veu de Catalunya 1-01-1930 pp. 2 *L'Exposicio Internacional de Barcelona*.

dictadura per il·lustres com Severiano Martínez Anido (Solidaridad Obrera, 1931)⁶² amb la convivència d'Eduardo Aunós suposava un projecte completament insuficient. L'acció de la comissió passava a la clandestinitat i s'ocupava de denúncia les dades dels abusos dels propietaris que se'ls feien arribar com podien. Els principals repressors del moviment van estar metodològicament Anguera de Sojo i políticament Pich i Pont que des de la presidència de la COPUB va saber jugar amb l'herència de la dictadura militar per collar la majoria de la petita burgesia rendista catalanista, que durant la col·legiació obligatòria del 1922 van optar per amagar les seves propietats i evitar pagar les quotes. En el context de l'estiu del 1931 aquesta petita burgesia catalanista rendista es veia atreta per la protecció de Pich i Pont i la seva bona relació amb el poder central (La Veu de Catalunya, 1931)⁶³. En bona manera la Cambra de la Propietat Urbana mantenia els lligams amb les institucions centrals, tant republicanes com dictatorials– perquè aquestes compartien el pes del deute generat en grans projectes urbanístics i que comprometien sectors vertebradors de la tresoreria de l'estat. D'aquí les accions repressives determinants vers el sindicalisme (La Vanguardia, 1931)⁶⁴, ja que deixaven en mans d'Esquerra i el seu discurs d'unió, l'alternativa al sindicalisme, en una clara suplantació de l'acció de govern pel que fa a la política d'habitatge. La CDE reprèn de manera clandestina la denuncia de la cronificació dels abusos en política d'habitatge durant la república (Solidaridad Obrera, 1931)⁶⁵.

La insubmissió col·lectiva continuarà resistint-se als desnonaments amb contundència, sobretot en les segones perifèries on les comissions dels grups de cases barates estaven molt imbricats en la socialització diària de la gent del barri, per la seva idiosincràsia veïnal aquesta resistència ja anterior al moviment apadrinat per la CDE a barris com Sants, el Clot, el Poble Nou, la Torrassa i Santa Coloma s'estendria intermitentment fins ben entrada la guerra civil. En aquesta prolongació cal no menystenir el paper de les formes de vida solidàries, mutualistes

⁶² Solidaritat Obrera 30-07-1931 pp. 3 *Del conflicto de la Barceloneta*. Va ser un important perseguidor del moviment obrer durant la dictadura, instaurant un sistema paramilitar durant els seus anys de governador civil a la ciutat caracteritzat per l'ús de trenca vagues, policies corruptes i extorsió veïnal.

⁶³ La Veu de Catalunya 30-07-1931 pp. 7 *Felicitación a Largo Caballero*.

⁶⁴ La Vanguardia 6-09-1931 pp.3.

⁶⁵ Solidaritat Obrera 1-10-1931 pp. 2 *¡¡Estos alquilarés!! Ley, Justiciaa, legalidad...* / 10-10-1931 pp. 2 *La huelga de inquilinos*.

i cooperativistes que existien preeminentment en aquests barris per part de dones i infants, com per exemple en l'ocupació de guàrdies civils, d'assalt i policies durant l'abril del 1932 del grup Milans del Bosch de 79 habitatges a les quals volien desnonar alhora, dones i infants rebrien carregues desproporcionades. El conflicte amb un 75% de participació en segones perifèries o barriades extremes durant el seu moment àlgid, presenta ara de manera soterrada i intermitent una resistència que perdurarà durant tota la república, desgastant les posicions de certes personalitats com Anguera de Sojo, el diari *La Veu de Catalunya* es feia ressò de la seva dimissió, molt relacionada amb l'auge de l'anarcosindicalisme a Catalunya i les desavinences dins dels republicanismes entre, catalanistes reformistes –Lluís Companys i Jover– i els opacs corrents tradicionalistes verticals –Lerrouxisme–, una divisió que ja portaria maldecaps fins i tot abans de la dictadura (*La Veu de Catalunya*, 1918)⁶⁶.

CONCLUSIONS

Els fets ocorreguts l'estiu calent del 31 a la ciutat de Barcelona, més concretament els que han de veure amb l'habitatge, es troben directament relacionats amb les dinàmiques d'arribada massiva de nouvinguts i l'estancament econòmic de finals dels anys vint.

La immigració fruit del boom econòmic posterior a la primera guerra mundial, es caracteritzava per una arribada gradual i un establiment a la ciutat d'acord amb el seu corresponent procés d'ascens social. Fins al punt que aquesta emigració d'arrel catalana arribat l'auge dels anys vint esdevé sobre manera una bossa de petits propietaris. Aquests jugaran amb l'avantatge durant el moment d'estancament econòmic generalitzat, de poder continuant ingressant diners i fins i tot evitar pèrdues apujant les rendes, ja que les autoritats no van actuar al respecte. El parc immobiliari de Barcelona creix amb la convivència de les corrupteles durant la dictadura, com un sector productiu mes. A mesura que avança la dècada es converteix en el sector econòmic més rendible de la ciutat, fent implosió amb l'arribada massiva del 1929, i creant un important sector no productiu o rendista,

⁶⁶ *La Veu de Catalunya* 11-01-1918 pp. 6, Una lliçó.

tant de petits propietaris com grans tenidors. A conseqüència del canvi econòmic, l'espectacular creixement demogràfic va tenir en la immigració el seu principal proveïdor, si no l'únic. Es tractava cada vegada més, d'una immigració més proletària. L'arribada des de l'Aragó i País Valencià, encara més la de Múrcia i Almeria estava caracteritzada per un component més obrer. La necessitat d'un parc d'habitatge a la ciutat per donar cabuda és inexistent, i això fa pujar els preus generals dels lloguers, creant un sector de cases com l'eixample a preus impagables per la major part de població de Barcelona, que eren obrers no manuals o jornalers. Aquesta especulació és la que provoca l'existència de certa quantitat de pisos buits però, i més important, la segmentació del mercat de l'habitatge. Apareixent la cohabitació, l'amuntegament i l'abús dels propietaris, com una resposta directa a la cronificació del mercat dual de lloguers, amb una gran demanda d'habitatges de classe baixa i una escassa oferta, i al contrari una minsa demanda d'habitatges cars per la que existia una gran oferta.

El consum intern a la ciutat de Barcelona es veu afectat per l'acumulació de reivindicacions. Els aturats, els quals òbviament minven de per si el consum intern de la ciutat –perjudici que s'afegeix a la coordinació dels mateixos– i la seva acció directa a l'efecte de les mobilitzacions sindicals i posteriorment a les reivindicacions entorn del consum a la ciutat, amplien la projecció del moviment col·lectiu d'insubmissió del pagament del lloguer.

Un ambient de protesta que necessàriament perjudica la peça clau del bon funcionament econòmic de la ciutat i del desenvolupament urbà, el consum intern. Un fenomen que se suma a l'estancament econòmic i cal tenir en compte a l'hora de valorar la implicació en les lluites pel consum de les classes més allunyades i fins i tot en contra de l'organització obrera. La desitjada conquesta de l'eixample pel projecte de ciutat anarquista, encara que fos conjunturalment determinant el context en què es produeix –la vaga de lloguers– per la seva participació i extensió revela l'existència d'una alternativa al projecte capitalista de Barcelona, un projecte que aconsegueix involucrar molts col·lectius per la puresa de les seves reivindicacions de justícia, que prenen més força davant la cronificació de les situacions extremes a les quals portava la situació al voltant del continuat i cruel, augment dels preus dels lloguers obrers.

Aquest escenari és dona des d'una lògica genealògica per la falta de planificació urbanística funcional total, ja que el model urbanístic forma part d'una imposició de classes que respondrà sempre al model productiu i no com un d'estrictament democratitzat, el qual com a mínim proveiria d'una legítima funcionalitat a la majoria d'habitants, i no d'una imposició.

L'obrerisme i la seva metodologia d'acció política –sindicalisme– queda força debilitat durant els anys de la dictadura militar de Miguel Primo de Rivera. Amb un seguiment de ben a prop de les reunions i l'acció política moltes de les seves plataformes de divulgació queden relegades a l'ecosistema intrafamiliar, en aquest podem inferir que les dones mantenen latent la línia d'acció, tant; per les històries de vida localitzades a les noves perifèries creixents de la ciutat, on s'explica una vida avesada al carrer, a l'establiment de vincles veïnals, amistat, solidaritat on sovint l'intercanvi d'informació sobre la vida del barri actua com a unitat mínima de gestió de la vida pública o comunitària del barri. Com, en altres casos, fins i tot actuaven com a peça clau, de lligam amb col·lectius a l'exili que demandaven informació del dia a dia sota la dictadura per si l'escenari millorava. Amb la proclamació de la II República, aquest escenari es compleix i molta de l'activitat sindical es reorganitza i s'activa frenèticament. El cas de Lola Iturbe –Kyralina– i la seva parella, Juan Manuel Molina Mateo –Juanel– es força exemplar d'aquesta realitat. Juanel exiliat durant la dictadura per fabricar bombes, s'establirà a França, on se'l relaciona amb refugiats de les dictadures de Mussolini i, amb Durruti i Ascaso entre d'altres. La seva esposa autodidacta, de ben segur va tenir algun paper en la seva tornada exprés a Barcelona com a dirigent preeminent –secretari general– de la FAI a la ciutat, substituïnt a José Elizalde fins al 1935. La tornada de la FAI agilitza les reivindicacions al carrer a les que aporta continguts qualitativament revolucionaris que imbriquen cada vegada a més sectors de la ciutadania i sostenen les protestes durant més temps. La relació de la vaga de lloguers amb figures ontològiques del moviment llibertari no pot ser casualitat, tant pel corrent d'acció directa més important en aquell moment amb els sindicats com a carburadors, com per la irrupció del corrent anarco feminista vestint i donant forma a la profunditat de les actuacions i del posicionament en general de la F.A.I, davant l'episodi d'enfrontament entre classes, on figures i trajectòries com les de Lola Iturbe aporten una simpàtica casualitat per a la memòria dels actors i factors que defineixen el moment històric amb més certesa. No podem desvincular

el paper de la F.A.I com a actor dinamitzador/canalitzador de l'acció directa durant l'estiu calent del 31, però tampoc s'ajusta a la visió tradicional que es té de l'organització anarquista com a petits nuclis radicals dels comitès sindicals repartits per la ciutat aquell estiu. En essència, la F.A.I actua des dels sindicats per gestionar el dia a dia, però, el fons de la seva activitat no radica exclusivament en l'acció política, les històries de vida en alguns casos a les zones més desfavorides, com les segones perifèries, preeminentment d'immigrants nouvinguts donen bon compte de la transcendència, més enllà del sindicalisme, de les accions i exigències de la Federació. En aquesta òrbita l'obrerisme era important i majoritari, però també existia la consciència d'una lluita que no se solucionaria amb la millora dels salaris, perquè a posterior d'aquesta millora, les dones no deixarien de treballar menys ni passarien a cobrar un salari suficient, ni tampoc a disposar d'una ínfima part del seu temps, una consciència que porta en ella mateixa l'impossibilitat d'esperar una reforma gradual dins del sistema polític burges. Divergència que explica a posterior de ser coneixedors de les magnituds demogràfiques de la Barcelona de l'any 31, com l'acció directa desborda les accions sindicals i n'eleva el seu to, la seva magnitud i la seva transcendència, suposant un clar exercici de gimnàstica veïnal revolucionaria molt revelador de cara als fets del 36. En essència el que vinc a referir és la necessitat d'obrir línies d'investigació en direccions que exemplifiquin com comença el moviment veïnal de les segones perifèries i com l'apadrinament dels sindicats, amb l'organització dels aturats, li aporten noves dimensions a les exigències a través de moviments d'insubmissió massius, ja que per la pervivència en el temps d'un i altre, podríem estar parlant de dues reivindicacions que mostren els punts de convergència dels diferents corrents d'esquerra, i la seva discrepància més pura.

El conflicte de la vaga dels lloguers em sembla una problemàtica interessant a la qual anomenaria conflicte boia. Per la seva condició de ser una realitat que possibilita el debat entre grans dilemes ideològics i polítics com el del model qualitatiu vs. quantitatiu, la justícia social, etc. i al mateix temps permet abordar problemàtiques molt properes, molt locals com el preu dels lloguers, l'augment del salari, i la pujada dels béns de consum entre d'altres.

En l'escenari actual on les xarxes digitals com YouTube ocupen gran part del temps del nostre jovent, considero una bona iniciativa el llançament d'un vídeo documental, ben acotat en el temps per adequar-se a les exigències de les plataformes actuals, que tractes la problemàtica dels lloguers des de la construcció d'una història virtual amb continguts històrics de pes que divulgassin i imbriquessin en mesura del possible al jugador.

És a dir; una plataforma de realitat virtual –videojoc– que integres al participants en les problemàtiques i els esdeveniments d'una determinada època. Significant la divulgació de personatges, històries de vida i realitats històriques de l'obrerisme, més enllà dels llibres de text. Aprofitant com deia, plataformes d'extrema actualitat per llençar la promoció cap a l'entorn multi participatiu que suposa una història de realitat virtual. Podria esdevenir l'escenari perfecte per la divulgació de material relacionat amb la història obrera d'una manera que possiblement guarda un poder de transcendència més important que altres mitjans d'acord amb els temps que corren.

Bibliografia

- Massana, Carmen., Industria, ciutat i propietat. Política econòmica i propietat urbana a l'àrea de Barcelona (1901-1939), Curial, Barcelona, 1985.
- Sudrià, C., "1914-1936. L'economia catalana en els anys d'entreguerres: consolidació industrial i diversificació productiva", en *HiSTORIA ECONOMICA DE LA Catalunya contemporània*, vol.4, Una societat plenament industrial, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1988 pp. 25-97.
- Tafunell Sambola, X., "La construcció: una gran indústria i un gran negoci" en *Historia econòmica de Catalunya*, s. XX, vol.6, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1989 pp. 211-224.
- Busquets, J., 2004. *La construcción urbanística de una ciudad compacta.* Serbal ed. Barcelona: Serbal.
- Ealham, CH., 2005. *La lucha por Barcelona clase, cultura y conflicto 1898-1937.*
- Oyón, J. L., 2008. *La quiebra de la ciudad popular. . A: Espacio urbano, inmigración y anarquismo en la Barcelona de entreguerras, 1914-1936..* Ediciones del Serbal ed. Barcelona: LA ESTRELLA POLAR.
- Pàmpols, M. A., 2019. *A: LA HUELGA DE ALQUILERES Y EL COMITÉ DE DEFENSA ECONÓMICA BARCELONA, ABRIL-DICIEMBRE DE 1931 SINDICATO DE LA CONSTRUCCIÓN DE CNT.* Barcelona: el Lokal.
- Rider, N., 1986. *Anarquisme i lluita popular: la vaga de lloguers de 1931.* L'Avenç.

1. La Veu de Catalunya, 1-1-1930, p. 3 *Aigua i llum*.
2. Solidaritat Obrera 18-09-1931 pp. 4, *EL SEÑOR AGUADE-HACE DECLARACIONES SOBRE SU VIAJE A MADRID, DEL PARO FORZOSO Y DE IMPORTANTES MEJORAS URBANAS QUE SE REALIZARÁN EN BARCELONA*.
3. La Vanguardia 12-05-1929 pp. 10, *El aniversario de la Exposición de 1888*.
4. La Veu de Catalunya 1-01-1930 pp. 3, *L'Exposició Internacional de Barcelona*. pp. 4, *El decrte en relació a l'Exposicio Internacional de Barcelona*.
5. La Vanguardia 26-09-1931 pp. 6 *AYUNTAMIENTO DE BARCELONA SESIÓN CONSISTORIAL DE SEGUNDA CONVOCATORIA*.
7. Solidaritat Obrera 03-05-1931 pp 1, *NOTA SIMPATICA*.
8. Solidaritat Obrera 25-06-1931 pp. 9, *A EXTRAMUROS DE LA CIUDAD*.
9. Solidaritat Obrera 30-07-1931 pp. 3, *Del conflicto de la Barceloneta*.
12. Solidaritat Obrera 12-01-1918 pp. 2, *Sindicato de inquilinos, ¡Su valor moral y material!*.
14. Solidaritat Obrera 01-05-1931 pp. 8, *Anté el clamor del hambre y un ambiente de violència*.
15. La Vanguardia 01-05-1931: pp. 8, *LOS SIN TRABAJO - Lamentable incidente*. / pp. 17, *INSTITUTO NACIONAL DE PREVISIÓN*. / pp. 26, *Los detenidos en la Boquería, Un aviso*.
16. Solidaritat Obrera 03-05-1931 pp. 1, *UN PRIMERO DE MAYO SANGRIENTO*.
17. Solidaritat Obrera 20-05-1931 pp. 7, *Enérgicas resistencias de los inquilinos. - Los caseros amenazan con los desahucios.- ¡Fuerza, inquilinos!*.
18. La Veu de Catalunya 29-07-1931 pp.8, *Com es proveeix la ciutat d'obers sense-feina, La disminució del turisme marítim i la indisciplina al moll de Barcelona*.

La Veu de Catalunya 30-07-1931 pp.7, *El conflicte del Port.*

La Veu de Catalunya 31-07-1931 pp.6, *El conflicte del port, Alguns obrers coaccionats*, pp.7, *Felicitació a Largo Caballero.*

19. Solidaridad Obrera 9-06-1931 pp. 6, *DESDE ZARAGOZA LOS OBREROS SIN TRABAJO A: LA OPINION PUBLICA.*
20. Solidaritat Obrera 15-01-1931 pp. 8, *"La carestia de las subsistencias".*
21. Solidaritat Obrera 12-05-1931 pp. 2, *COMISION DE DEFENSA ECONOMICA Actitudes, aclaraciones y hechos.* / 13-05-1931 pp. 6, *COMISION DE DEFENSA ECONOMICA Actitudes, aclaraciones y hechos.*
22. La Vanguardia 1-05-1931 pp. 6, *Una exposición.*
25. La Veu de Catalunya 2-05-1931 pp. 1. Ed: vespre.
26. La Veu de Catalunya 22-08-1930 Ed. vespre pp.2, *A l'Ajuntament Una sentència.*
27. Solidaritat Obrera 19-10-1930 pp.8, *ACTUALIDADES El PRECIO DE LOS ALQUILERES.*
28. La Vanguardia 15-11-1930 pp.8, *GACETILLAS.*
29. La Vanguardia 2-04-1931 pp.7, *LAS CUESTIONES SOCIALES Los Sindicatos Unicos.*

La Vanguardia 4-04-1931 pp.30, *Ultimas noticias Reapertura violenta de varios Sindicatos.-La policia los clausura de nuevo.*
30. Solidaritat Obrera 11-04-1931 pp.3, *SINDICATO DEL RAMO DE CONSTRUCCION.*
32. *Las Noticias* 3-05-1931.
33. Solidaritat Obrera 2-06-1931 pp. 2, *De las Casas Baratas. Rasgo de solidarida.*

34. Solidaritat Obrera 23-07-1931 pp. 2, *DEL MOMENTO LA CISIS DEL TRABAJO Y LAS AGUAS DE BARCELONA*.
35. Solidaritat Obrera 24-06-1931 pp. 2, *LOS ALQUILERES ESCANDALOSOS Es necesaria una huelga de inquilinos*.
36. Las Noticias 3/5-05-1931.
37. Solidaritat Obrera 3-07-1931 pp.3, *EN LA BARCELONETA El mitin del miercoles*.
38. Solidaridad Obrera 15-08-1931 pp. 2, *La huelga de inquilinos y el escandaloso proceder de los caseros*.
39. Solidaritat Obrera 8-07-1931 pp. 2, *EL DOMINGO EN BELLAS ARTES EL MITIN DE LA COMISION DE DEFENSA ECONOMICA*.
30. Solidaritat Obrera 07-07-1931 pp. 6, *CONSTRUCCION Reflejos de una asamblea*.
41. La Vanguardia 21-07-1931 pp. 9, *LA CUESTIÓN DE LOS ALQUILERES Asamblea de propietarios*.
42. La Veu de Catalunya 29-07-1931 pp. 1, *Reunió de representants d'associacions i propietaris de Barcelona*.
43. Solidaritat Obrera 05-08-1931 pp. 7, *La huelga de inquilinos i la Cámara de la Propiedad*.
44. La Vanguardia 24-06-1931 pp. 9, *GACETILLAS*.
45. Solidaritat Obrera dies 18, 19 i 25 d'Agost de 1931.
46. Solidaritat Obrera 20-09-1931 pp. 3, *Comité de Defensa Economica- A LOS INQUILINOS*.
48. Solidaritat Obrera 31-07-1931 pp. 2, *Huelga de inquilinos./ Arbitrariedades de los caseros*.
49. La Veu de Catalunya 1-08-1931 pp. 2, *La qüestió de la rebaixa de lloguers i els impostos derivats de l'Exposicio*.

50. Solidaritat Obrera 5-08-1931 pp. 7, *La huelga de inquilinos y la Cámara de la propiedad.*
51. Solidaritat Obrera 15-10-1931 pp. 8, *Los inquilinos, el estado y el problema de la vivienda.*
52. La Veu de Catalunya 17-07-1931 pp. 2, *Una nota de la Unio de la Propietat Urbana de Barcelona.*
53. La Veu de Catalunya 21-07-1931 pp. 5, *La qüestió dels lloguers ASSEMBLEA DE CAMBRES DE LA PROPIETAT.*
54. La Vanguardia 21-08-1931 pp. 20, *Los inquilinos no quieren pagar los alquileres.*

La Veu de Catalunya 21-07-1931 pp. 5, *Míting sindicalista a Sevilla.*

La Vanguardia 13-10-1931 pp. 21, *CAMARA DE LA PROPIEDAD URBANA EL PROBLEMA DE LOS INQUILINOS MOROSOS.*
55. Solidaritat Obrera 2-09-1931 pp.7, *DE LAS CASAS BARATAS ¿Que pretende el patronato?.*
56. La Vanguardia 22-10-1931 pp. 26, *Otros telegramas De Madrid Reunión de la Junta Consultiva de Cámaras de la Propiedad Urbana.*
57. Solidaritat Obrera 30-07-1931 pp.3, *Del conflicto de la Barceloneta.*
58. Solidaritat Obrera 3-10-1931 pp. 1, *Como procede el gobernador.*
59. *Las Noticias* 3-05-1931.
60. *Las Noticias* 5-05-1931.
61. La Veu de Catalunya 1-01-1930 pp. 2, *L'Exposició Internacional de Barcelona.*
62. Solidaritat Obrera 30-07-1931 pp. 3, *Del conflicto de la Barceloneta.*
63. La Veu de Catalunya 30-07-1931 pp. 7, *Felicitación a Largo Caballero.*

64. La Vanguardia 6-09-1931 pp.3.
65. Solidaritat Obrera 1-10-1931 pp. 2 *¡¡Estos alquileres!! Ley, Justiciaa, legalidad.../ 10-10-1931 pp. 2 La huelga de inquilinos.*
66. La Veu de Catalunya 11-01-1918 pp. 6, *Una lliçó.*

Altres fons

- Abel Paz. "Chumberas y alacranes". Barcelona, edición del autor, 1994 pp. 85-90.
- Ramón Pino, Le Monde Libertaire num:1769, 18-12-2015 pp. 21, *Barcelone 1931 La grève des loyers.*
- La humanitat 24-06-1936 pp. 12, *ARTICLES DE LA SOLI Les vagues i l'encariment de la vida.*
- Rath C., *A 109 años de la huelga de inquilinos de 1907 La enorme actualidad de un aniversario.* Prensa Obrera.com 08-10-2016 <https://prensaobrera.com/aniversarios/a-109-anos-de-la-huelga-de-inquilinos-de-1907/> [darrera consulta: 08-11-2020 1:50].
- Nuevo mundo 11-09-1931 pp. 16, *ESCENARIOS Y EPISODIOS DE LA HUELGA GENERAL EN BARCELONA EL MOTÍN DE LA CÁRCEL Y EL BALUARTE DE LOS PERTURBADORES.*
- La Vanguardia 6-09-1931 pp. 3.
- Torres Sonya P. i Fontanillas Antonia B. "**Lola Iturbe Arizcuren** Vida e ideal de una luchadora anarquista", Ed. Virus.
- Monjo Anna., 1998 *Barrio i militància en los años treinta.* Ed. Oyón J. L. CCCB.
- Oyón J. L., 1998 *Vida obrera en la Barcelona de entreguerres.* CCCB.

SUSCRIPCIONES

Barcelona, un mes, pta. ... 750
Provincia, trimestre ... 1750
América, Portugal, Filipinas 4750
Los demás países, trimestre 3750

Número suelto: 10 céntimos

SOLIDARIDAD OBRERA

DIARIO DE LA MAÑANA

Barcelona, viernes, 1 mayo 1931

REPORTAJES PINTOESCOS

Entrevista con un ex grande de España

EL AMIGO DEL REY

El duque de L. y de V., marqués de C., conde de G., que vive en un palacio contiguo al del centro de Madrid, recibe al repórter como siempre. Se sienta en un sillón de cuero rojo, a donde el repórter ha invitado a su casa. El duque de L. y de V. le llama por teléfono a menudo para que le explique el estado de la causa. El repórter, que es un hombre de L. y de V. un poco impetuoso en sus conversaciones, busca siempre un momento a cualquier hora para que el repórter le explique el estado de la causa. El repórter, que es un hombre de L. y de V. un poco impetuoso en sus conversaciones, busca siempre un momento a cualquier hora para que el repórter le explique el estado de la causa.

«¿El Sol es un diario o no?»
«Poco después de la hora por teléfono y le repito que fuera a su palacio para que me explicara el estado de la causa. El repórter, que es un hombre de L. y de V. un poco impetuoso en sus conversaciones, busca siempre un momento a cualquier hora para que el repórter le explique el estado de la causa.»

«¿No sabe usted el bolchevismo?»
«No, pero sé que es un mal. El repórter, que es un hombre de L. y de V. un poco impetuoso en sus conversaciones, busca siempre un momento a cualquier hora para que el repórter le explique el estado de la causa.»

«¿Oye usted? El caso, el caso de la Guardia Civil...»
«¿Oye usted? El caso, el caso de la Guardia Civil...»

«¿Oye usted? El caso, el caso de la Guardia Civil...»
«¿Oye usted? El caso, el caso de la Guardia Civil...»

«¿Oye usted? El caso, el caso de la Guardia Civil...»
«¿Oye usted? El caso, el caso de la Guardia Civil...»

«Y de obra! Mis millones, mis tierras, mis cosas...»
«Y de obra! Mis millones, mis tierras, mis cosas...»

«ALCALA ZAMORA ES A LA CHILADA Y EL CHICO DE MAURA...»
«ALCALA ZAMORA ES A LA CHILADA Y EL CHICO DE MAURA...»

«¿No es el bolchevismo aún?»
«¿No es el bolchevismo aún?»

«¿Oye usted? El caso, el caso de la Guardia Civil...»
«¿Oye usted? El caso, el caso de la Guardia Civil...»

«¿Oye usted? El caso, el caso de la Guardia Civil...»
«¿Oye usted? El caso, el caso de la Guardia Civil...»

«¿Oye usted? El caso, el caso de la Guardia Civil...»
«¿Oye usted? El caso, el caso de la Guardia Civil...»

«¿Oye usted? El caso, el caso de la Guardia Civil...»
«¿Oye usted? El caso, el caso de la Guardia Civil...»

PASQUIN

«Hoy es el Primero de Mayo. El día santificado por la naturaleza y bendito por la historia...»
«Hoy es el Primero de Mayo. El día santificado por la naturaleza y bendito por la historia...»

«¿No es el bolchevismo aún?»
«¿No es el bolchevismo aún?»

«¿Oye usted? El caso, el caso de la Guardia Civil...»
«¿Oye usted? El caso, el caso de la Guardia Civil...»

«¿Oye usted? El caso, el caso de la Guardia Civil...»
«¿Oye usted? El caso, el caso de la Guardia Civil...»

«¿Oye usted? El caso, el caso de la Guardia Civil...»
«¿Oye usted? El caso, el caso de la Guardia Civil...»

«¿Oye usted? El caso, el caso de la Guardia Civil...»
«¿Oye usted? El caso, el caso de la Guardia Civil...»

«¿Oye usted? El caso, el caso de la Guardia Civil...»
«¿Oye usted? El caso, el caso de la Guardia Civil...»

Lo que podría ser el día de hoy

Las circunstancias extraordinarias que concurren este día para la celebración de la Fiesta del Trabajo, convierten a este día en uno de los más importantes de la historia del movimiento obrero.

«¿Oye usted? El caso, el caso de la Guardia Civil...»
«¿Oye usted? El caso, el caso de la Guardia Civil...»

«¿Oye usted? El caso, el caso de la Guardia Civil...»
«¿Oye usted? El caso, el caso de la Guardia Civil...»

«¿Oye usted? El caso, el caso de la Guardia Civil...»
«¿Oye usted? El caso, el caso de la Guardia Civil...»

«¿Oye usted? El caso, el caso de la Guardia Civil...»
«¿Oye usted? El caso, el caso de la Guardia Civil...»

«¿Oye usted? El caso, el caso de la Guardia Civil...»
«¿Oye usted? El caso, el caso de la Guardia Civil...»

«¿Oye usted? El caso, el caso de la Guardia Civil...»
«¿Oye usted? El caso, el caso de la Guardia Civil...»

Confederación Regional de Cataluña

En el momento que este Comité Regional publica en estas columnas el 20 del pasado mes, aparece en el orden del día de las tareas a tratar en la próxima Conferencia Regional, la discusión del programa administrativo.

«¿Oye usted? El caso, el caso de la Guardia Civil...»
«¿Oye usted? El caso, el caso de la Guardia Civil...»

«¿Oye usted? El caso, el caso de la Guardia Civil...»
«¿Oye usted? El caso, el caso de la Guardia Civil...»

«¿Oye usted? El caso, el caso de la Guardia Civil...»
«¿Oye usted? El caso, el caso de la Guardia Civil...»

«¿Oye usted? El caso, el caso de la Guardia Civil...»
«¿Oye usted? El caso, el caso de la Guardia Civil...»

«¿Oye usted? El caso, el caso de la Guardia Civil...»
«¿Oye usted? El caso, el caso de la Guardia Civil...»

«¿Oye usted? El caso, el caso de la Guardia Civil...»
«¿Oye usted? El caso, el caso de la Guardia Civil...»

La enseñanza en catalán

Quiero decir que en las luchas políticas que se aproximan, pues no estamos más que en el principio, los hombres que llenan la dirección de la opinión catalana no pierdan de vista esta verdad, que ha de ser punto de coincidencia para conocer los unos y transigir los otros. Cataluña, seruido cada día más catalana, se siente también española. Nunca se ha producido en Barcelona una explosión tan formidable de entusiasmo popular como la que aparece entre las dos banderas. Así lo están haciendo los dos idiomas en los centros docentes donde se forman los ciudadanos de mañana.

Dar públicamente las gracias a un gran número de portuarios y entidades que se han dirigido a la Bolsa del Trabajo, comunicando que se servirán únicamente de aquella institución para la provisión de los obreros que necesitan.

Las entidades de Barcelona harán lo po-

EN LA CASA COMUNAL

Cooperativa de Periodistas para la construcción
de Casas Baratas, atestiguando felicitación
del Consejo Directivo; S. Borot; Mari-
olbach, concejal general de Hunnamia; Vicente
J. Arbeloa, concejal general de Colombia;
Juan Talavera Rocio, concejal general de Pin-
dado; Rosal de Roux, concejal general de
Vilanova y Vilatorrada; Virgilio Noguera
Nocchi, concejal general de Austria; Ludovico
A. Yerebi, concejal general del Euzkadi; Juan
I. Taltavull, vice-consejal de Rumania; comi-
sión voluntarios catalanes de la guerra de
Cuba; Junta Municipal del Carpi.

La Sociedad Idiota Española pone en conocimiento de todos los señores

La Sociedad Islética Española pone
en conocimiento de todos los amantes
de la lengua internacional que
tiene estable en su casa, complu-
tamente gratis, de la fiada y exha-
ustiva lengua internacional IDO (Glos-
sario reformado). Heróico, alimen-
tando así y sólo para la respuesta,
al necesario, calle Prémia, 28,
Sana, Barcelona.

•••

PRENSA DE COMPAR
A PRETOS INTERCOMUNICACION
Visto
LA CASA DE LOS BALDOS
ENCUILLERS, 34
Sección de 4.26 plaza
C) Entrada libre •

Mañana, a las nueve y media de la noche, en el local de la revista «Punto talpa», calle Alamy, 2 y 10 (Buenos Aires), se celebrará un «Buenos días» conferencia sobre «Buenos días de verano» y las enfermedades asociadas a ellas por el vegetarianismo.

Cine Ramblas

SEVILLA DE MIS AMORES

monstrada por COPE
(1983) de la Madre

monstruosa per COMITATA MONTANA
GIO, de la Netro Goldwyn Mayer
SERIES COMITATA
FELICE POPOLARE

CINES

Gran Teatro

Gran Teatro Condal
Cine nuevo, Aparato Western Ello-
trix. Hoy, martes, desde las 14.15 o-
la tarde, las cintas nuevas Par-
amont, EL SACRIFICIO DEL DOCTOR

hablado en español.
#2011. Valle de Hue...

hablado en español, por Eugenia Zaffari, Félix de Pereda y Tony R. Algot; y LA FASCINACIÓN DEL BIEN, por George Henscroft y Mary Astor, y Havieta Parimount.

Monumental Cine

Monumental Cine
Cine Iris Park
Hoy, martes, desde las 3.45 de la tarde, la cinta sonora de la U. F. A. LA MUJER EN LA LUNA, por Wm. Fritz y Gerda Maurina. Revista Paramount. Además, en el Monumental la cinta sonora U. F. A. ADIOS, MARCOTA, por Lillian Harvey y Harry

Haim, y la DANIELA
de los Haim y H.

Halm, y la DANIE MACABRA, dibujos de Feltner y Blay; y en el L. Park, la cinta sonora U. F. A. SE ALGUN DÍA DAS TU CORAZON, por Igo Sym y Lillian Harvey, y MICKY EN LA FERIA, dibujos de Feltner y Blay.

Bohemia-Argentina
Padró

Bohemia-Argentina
Padró
Hay, martes, ómnibus, enlaza-
do. Admisión, en el Bohemia, la cinta He-
lari y Simó, ESTRELLAS DEL EDEN
por Harry Liedtke y Gertrud Har-
ner, y la cinta Arapel, LA JOVE-
NAPARUCUDA, por Edith Poley
en Argentina y Padró, en la cinta Balan-
ceada, por Gertrud Harner.

for Chapter 20.

Diana-Royal-Walkyria
 Hoy, mañana, la cinta Chas y T
RANDO A DÍA, por Richard D
 Cinesa, cultural. Además, en el D
 en, la cinta Almira ANA, **CONTE**
EE. MUNDO, por Shirley Mason;
 en Royal y Walkyria, la de import
 ciones **GUERRA A LOS HOMBRES**

6.28.01.5 | VIA

VIAS URINARIAS
Defectos sexuales
100-Análisis de Sangre
Poliédrico: FABIÉ PUSAN
Fundador de Genética, M. A.

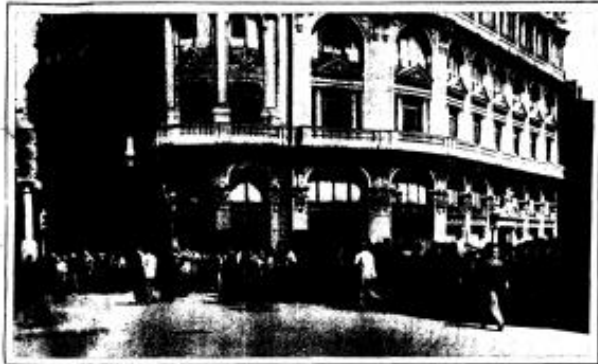
Barcelona: PELAYO, 10 (junto Plaza Universidad) Madrid: MONTERA, 15 y 17 - Edición Sabadell: MADRIZ, 66

64

La huelga general en Barcelona

El alcalde y el jefe superior de policía delante del sindicato de la calle de Mercaders

El público esperando el paso de los presos en la Plaza del Ángel

Un camión de la Intendencia militar trasladando los detenidos al muelle para embarcarlos en el «Dédalo»

El Sindicato del ramo de la Construcción en la calle de Mercaders (s), momentos después de haber sido ocupado por la policía

Motos y bicicletas requisadas por la policía durante los sucesos

Un muerto, en la acera de la Jefatura de Policía, después del intento de suicidio

(Fotos Saguer)